

UNIVERZITA KARLOVA
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Zóna osídlení v Ruském impériu
Pale of Settlement in the Russian Empire

Vedoucí práce:

PhDr. Lena Arava – Novotná, Th.D.

Autor:

Bc. Kristina Mikhalek

Diplomová práce

Praha 2021

Poděkování

Tímto bych se velmi ráda a ze srdce poděkovala v první řadě paní doktorce PhDr. Leně Aravě – Novotné, Th.D., vedoucí této magisterské práci.

Dále nesmím opomenout poděkování osobám, z kruhu nejbližších – snoubenci Dominikovi, za to, že mě vždy ve všem podpořil a dobře poradil a rodičům, za jejich nejen finanční ale i morální podporu. Všem výslovně zmíněným, ale i dalším, kteří mě v mé vzdělávací a začínající akademické dráze podporují, patří můj velký dík.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci „Zóna osídlení v Ruském impériu“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. května 2021

Bc. Kristina Mikhalek

(podpis autora)

Anotace

Diplomová práce pojednává o problematice vzniku zóny osídlení v Ruském impériu. Stručně řečeno, zóna osídlení bylo území, na kterém bylo v rámci Ruska Židům během let 1791–1917 povoleno žít. Práce je hlavně zaměřena na dějinné pozadí vzniku tohoto útvaru, což je nesmírně důležité pro pochopení života Židů v Rusku. Z tohoto historického kontextu můžeme udělat několik závěrů o příčinách vzniku tohoto a dalších omezení týkajících se Židů, které postupně v Rusku vznikali. Práce se taktéž pokouší o zkoumání vztahu antisemitismu a zóny osídlení, která je považována za synonymum pro politiku státního antisemitismu v Ruském impériu.

Klíčová slova

Židé v Rusku, Ruské impérium, zóna osídlení, antisemitismus.

Annotation

The diploma thesis „Pale of a settlement in the Russian Empire“ deals with the issue of establishment of the Pale of settlement. In short, the Pale of settlement was a territory in which Jews were allowed to live within Russia during the years 1791–1917. The work is mainly focused on the historical background of the establishment of this phenomenon, which is extremely important for understanding the life of Jews in Russia. From this historical context, we could make several conclusions about the causes of all of this restriction related to Jews, which were gradually arising in Russia. The work also attempts to consider about relationship between anti-Semitism and the Pale of settlement, which is considered as synonymous to the policy of state anti-Semitism in the Russian Empire.

Keywords

Jews in Russia, Russian Empire, Pale of settlement, antisemitism.

Obsah

ÚVOD	1
1. VZNIK ZÓNY OSÍDLENÍ	5
2. OBECNÁ DEFINICE ZÓNY OSÍDLENÍ	9
2.1. PŘEKLAD DO ČEŠTINY.....	10
3. DĚJINY VZNIKU ZÓNY	12
3.1. POZADÍ DĚJIN. ŽIDÉ V DOBĚ VLÁDY OD PETRA VELKÉHO DO KATEŘINY II.	14
3.1.1. <i>Petice židovského kupce Calky Fajbišoviče z Vitebska carevně Kateřině</i>	23
3.1.2. <i>Výnos carevny Kateřiny z roku 1791</i>	26
3.2. «EDIKT O USPOŘÁDÁNÍ ŽIDŮ» Z ROKU 1804	35
3.3. PRVNÍ, DRUHÁ A TŘETÍ ZÓNA OSÍDLENÍ	46
3.4. «EDIKT O USPOŘÁDÁNÍ ŽIDŮ» Z ROKU 1835	50
4. PŘÍČINY VZNIKU ZÓNY OSÍDLENÍ	55
ZÁVĚR	62
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	64
ABSTRAKT	68

Úvod

V předestřené diplomové práci “Zóna osídlení v Ruském impériu” budeme pojednávat o životě „ruských“ Židů na teritoriu Ruského impéria. Budeme se zabírat převážně obdobím v rozmezí 1791–1844, což představuje nejdůležitější období pro formování tzv. zóny trvalého židovského osídlení (dále jenom „zóna osídlení“ anebo „zóna“).

Hlavním cílem práce je seznámit českého čtenáře s pojmem „zóna osídlení“, který představuje důležitou, ale málo známou kapitolu dějin evropských Židů. Samotný útvar je těsně spjat s Trojím dělením Polska (1772-1795), po kterém Rusku připadla velká část území bývalého Litevského velkoknížectví, ve které bylo polské obyvatelstvo v menšině. Obecná definice by mohla znít: zóna osídlení představuje hranice teritoria Ruského impéria, za kterými bylo Židům zakázané se trvale usazovat. S tím byl spojen i zvláštní způsob života, upravený omezujícími zákony, přijatými na konci XVII – začátku XX století.¹

Tím, že je dané téma poměrně rozsáhlé, zvolila jsem užší téma, a to je samotný vznik zóny osídlení. Práce je zaměřena především na pohled ruské vlády na Židy žijící uvnitř zóny osídlení, tzn. na zákonodární činnost, a do jisté míry i na to, jak tyto zákony byly v praxi dodržovány. Budeme muset zohlednit i historický kontext, který napomohl krystalizaci zóny osídlení do konečné podoby v 19. století, a na začátku 20.století. V těchto souvislostech se práce taktéž zaměřuje na formování antisemitismu v Ruském impériu.

Důležité je také uvést, že toto téma je stále aktuální, neboť se v té době v západní části Ruského impéria vytvořil unikátní svět, který zahrnoval více než polovinu všech Židů planety. Proto se dá tvrdit, že „ruští“ Židé měli obrovský vliv na současný židovský národ.²

V rámci psaní diplomové práce budu čerpat převážně z ruské literatury, kterou jsem našla v Státní moskevské knihovně. Také budu používat „Elektronickou židovskou encyklopedii“, která byla vytvořena v letech 2005–2006 na základě „Krátké židovské encyklopedie“ v 11 dílech, vydané v Jeruzalémě v letech 1976–2005 „Společností pro studium židovských komunit“ ve spolupráci s Hebrejskou univerzitou. Použitá literatura bude převážně v ruském jazyce, v českém jazyce je toto téma velmi málo rozpracováno, proto si myslím, že moje diplomová práce může mít významný přínos pro oblast židovských dějin konce 20. století.

---

¹ ЭНГЕЛЬС, А. и кол., Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 7

² ЭНГЕЛЬС, А. и кол., Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 7–8.

Budu používat také elektronické vyhledávání v databázích UKAŽ³ a Oxford Journals⁴, díky čemuž budu moci pracovat s články v angličtině, ukrajinštině atd. Z české literatury je také třeba zmínit knihu Židovská otázka v carském Rusku 1881-1906 (autor Zbyněk Vydra).

Většina literatury v českém jazyce, která alespoň letmo dané téma zmiňuje, představují různé překlady z německého anebo anglického jazyka. Existuje i poměrně dobře rozpracovaná literatura v anglickém jazyce, např. The Jews in Poland and Russia v několika svazcích od autora A. Polonského z roku 2011.

Co se týče literatury musíme zmínit i některé práce, které jsou buď zastaralá anebo vůbec nejsou použitelné.

Jedním z takových děl je český překlad knihy P. Johnsona Dějiny židovského národa. Nejdřív stojí za zmínku to, že Johnsonovi již hodně lidí z odborné veřejnosti vytýkalo chybná fakta a zkreslování skutečností. Navíc se tento historik věnuje příliš velkému spektru historických témat (Dějiny židovského národa, Dějiny 20.století, Dějiny amerického národa, Dějiny křesťanství atd.), což znamená, že se nespécializuje na nějakou úzkou oblast.

Následně bych rada zmínila to, o jakých chybách se domnívám v rámci nastudovaných mnou úryvků. P. Johnson předkládá stanovisko, že by výnos z roku 1804 měl sloužit k tomu, aby se ze Židů stala „produktivní pracovní síla“ při obdělávání půdy. Dále, ale zmiňuje, že „použitelné půdy bylo málo nebo nebyla vůbec žádná, a tak ve skutečnosti šlo o to, aby Židé buď přijali křest nebo úplně z vesnice odešli“. S tímto názorem nesouhlasím, jelikož nevidím v tomto smysl pro ruskou vládu. Nedává to smysl ani, když se podíváme na dnešní teritorium bývalého Novoruska (což jsou Luganská, Donecká, Dněpropetrovská, Záporožská, Kirovogradská, Nikolajevská, Oděská, Poltavská, Sumská atd. oblasti, sem spadala i Voroněžská oblast, ve které sice Židům bylo zakázané se usídlvat, ale nachází se ve stejném geografickém pásmu), což jsou velice úrodná území s černozeměmi⁵. Nakonec si nejspíš spletl Pavla I. (1796–1801) a jeho syna Alexandra I. (1801–1825). Za Pavla I. jejího úředníci opravdu usilovali o jakou si „morální korekci Židů“ a udělení z nich „užitečných poddaných Ruského impéria“ (stojí za zmínku i to, že samotný Pavel byl velmi příznivý, co se Židů týkalo, zabraňoval četným pokusům o vysídlování Židů ze západní části impéria, nechtěl přijímat do

---

³<http://eds.b.ebscohost.com/eds/search/basic?vid=0&sid=ce325d6a-4d1c-4e68-9830-096f36b4a0ba%40sessionmgr120>

⁴<https://academic.oup.com/journals/>

⁵ Černozem (z ukrajinského чернозем-černozem nebo ruského чернозём-černozjom) je nejúrodnější mírně vápnatý půdní typ ležící na sprašových pokryvech nížin, na místě stepí a lesostepí, má nasycený sorpční komplex. Jsou to také nejúrodnější půdy mírného pásma. Na Zemi se nacházejí dvě velké černozemní oblasti: jednak prerie v okolí Velkých jezer v Severní Americe, jednak v jižní Ukrajině, jižním a středním Rusku a na Sibiři.

pozornosti antisemitské závěry Děržavina⁶), ale politika Alexandra I. v této otázce nebyla tak jednoduchá. Navíc vztah samotného Alexandra k Židům se pořád měnil a existují dokonce i zmínky samotných Židů o tom, že Alexandr I. byl dobrým vládcem, nakloněným k Židům. Má i další faktické chyby, např., že obrys zóny osídlení se po roku 1812 neměnil⁷, což není pravda, protože minimálně v r. 1818 byla připojena Besarabská oblast. Na dalším místě uvádí „V evropském Rusku byla roční židovská úmrtnost (14,2 lidí z tisíce) dokonce nižší než u zámožné protestantské menšiny...v letech 1880–1914 rostl počet Židů o dvě procenta ročně, což bylo vysoko nad evropským průměrem“⁸. Toto tvrzení dle mého názoru jde úplně v rozporu s ostatními fakty, které Johnson uvádí. Myslím si, že tato vsuvka o východních Židech spíše vypovídá o vztahu tohoto významného historika k Rusku než o faktech. Věci vytrhuje z kontextu a vybírá některé epizodické události z rusko-židovských reálií této doby. Velmi zjednodušuje celkový obraz o zóně osídlení a vztahu Rusů a ruské vládě k Židům, čím dílo, podle mého soudu, postrádá na realitě. Tímto bych nechtěla tvrdit, že v Rusku neexistoval přehnaný odstrašující antisemitismus, který vyvrcholoval v kruté pogromy, ale zároveň bych se chtěla zbavit osobních pocitů a co nejvíc se přiblížit k objektivní realitě.

Možným důvodem takového problematického stavu některé literatury je to, že ruské zdroje velmi dlouho nebyly veřejnosti přístupné (je to například problém Dubnowa, dnes bych jeho dílo nepoužívala, protože je zastaralé a Dubnow neměl přístup k archivním zdrojům, které jsou dnes již dostupné). Také musím zmínit i to, že produkce a prodej alkoholu v Rusku byla jedna z nejlépe výdělečných činností. Proto monopol na tento druh činností velmi často patřil vládcovi (občas to bylo i polovina státního rozpočtu), v různých dobách se to měnilo a vyvíjelo. Dle mého názoru vládce tento monopol chtěl získat a zákaz pro Židy provozovat hostinci a vyrábět alkohol spíš platil pro všechny (viz také podkapitola 1.3.3) a měl len málo společného s touhou vlády, aby Židé přijali křesťanství.^{9,10}

Daný problém jsem si všimla právě kvůli tomu, že tyto knihy se používají v bakalářských pracích.

Taktéž se rada vyjádřím ke struktuře diplomové práci. V první kapitole se budeme zabývat samotným vznikem zóny osídlení, tedy tím impulzem, který ke vzniku přivedl. Druhá

---

⁶ ЭНГЕЛЬС, А. Евреи и власть in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 201.

⁷ JOHNSON, P., Dějiny židovského národa, Praha, Rozmluvy, 1995, ISBN 80-85336-31-6, str.344.

⁸ JOHNSON, P., Dějiny židovského národa, Praha, Rozmluvy, 1995, ISBN 80-85336-31-6, str.343.

⁹ МУХАЧЕВ, Н., Откупа и акцизы при поставках крепких напитков в Верхнем Поволжье в XVIII – XIX вв., dostupné na [<https://cyberleninka.ru/article/n/otkupa-i-aktsizy-pri-postavkah-krepkih-napitkov-v-verhnem-povolzhie-v-xviii-xix-vv/viewer>].

¹⁰ [histrf.ru], <https://histrf.ru/biblioteka/b/kratkii-kurs-istorii-chietviertaia-vinnaia-monopolia>.

část se bude věnovat obecné definici a překladem tohoto pojmu do českého jazyka. Ve třetí kapitole mé práce budeme rozebírat dějinné pozadí vzniku zóny, tedy i to, jaká legislativa v Rusku byla ve vztahu k Židům přijímána. V poslední kapitole bude pojednáno o příčinách vzniku zóny, a o tom, jaké události s tím byly spojeny.

V diplomové práci bude použito několik vědeckých disciplín a metod. Budu pracovat s dokumenty a literaturou z oblasti dějin, zejména osmnáctého až dvacátého století, a dále společenských věd (zejména politologie, sociologie a psychologie).

1. Vznik zóny osídlení

Samotný vznik zóny osídlení na začátku nebyl spojen s touhou ruské vlády nějakým způsobem omezit židovské obyvatelstvo na právech.¹¹ Velkou roli v tomto sehrálo Trojí dělení Polsko-litevské unie. Toto období spadalo do doby vlády Kateřiny II. (1762–96).¹² V roce 1772 se Kateřina II., pruský král Fridrich II. a následník rakouského trůnu Josef II. dohodli na rozdělení okrajových území Polska. Podle této dohody východní část Běloruska –Mogilevská a Polocká (později Vitebská) gubernie byly připojené k Rusku, Halič k Rakousku, Pomořansko a část provincie Poznaň k Prusku.¹³ Carské samoděržaví připojilo pas od Litvy přes území Běloruska a Ukrajiny až k Černému moři a ze zbytku vytvořilo Království polské spojené s Ruskem impériem personální unii.¹⁴ Židovské obyvatelstvo žijící na území, které bylo po prvním dělení Polska (1772) postoupeno Ruskému impériu, bylo připsáno k měšťanskému a obchodnímu stavu a získalo stejná práva jako ostatní zástupci těchto stavů. Podle ruských zákonů té doby mohli měšťané a obchodníci žít pouze ve městech a městečkách, v nichž byli přihlášení k pobytu, a byli zbaveni svobody pohybu z jednoho sídla do druhého. V roce 1782 byla obchodníkům z Běloruska udělena výjimka.^{15,16} Senát jim dovolil se pohybovat z města do města kvůli obchodním záležitostem. Zanedlouho se židovští obchodníci z Běloruska objevili v Moskvě a Smolensku. Tato konkurence vyvolávala nespokojenost místních křesťanských obchodníků, kteří si začali stěžovat úřadům.¹⁷ V roce 1790 moskevští kupci podali stížnost na hrstku židovských kupců, kterých obvinili z podkopávání obchodu.¹⁸ Moskevští křesťanští obchodníci ve své žádosti vysvětlili, že si stěžují na Židy pouze proto, že se starají o obchodní zájmy, a požadovali odchod Židů z Moskvy. Ve skutečnosti se moskevští obchodníci snažili eliminovat všechny konkurenty, bez ohledu na jejich původ, náboženství a příslušnost ke stavu.¹⁹

Kromě toho židovští obchodníci měli vazby a kontakty na Evropu, proto měli často levnější a kvalitnější zboží, a proto získávali zákazníky z řad moskevských křesťanských

---

¹¹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹² БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 15.

¹³ КАНДЕЛЬ, Ф., Книга времени и событий. История российских евреев. Том 1. Мосты культуры, Москва, 2002., str. 212-213.

¹⁴ HAUMANN, H., Dějiny východních Židů, Olomouc, Votobia, 1997, ISBN 80-7198-181-8, str. 64.

¹⁵ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁶ ГЕССЕН, Ю., О жизни евреев в России. Записка в Государственную Думу, Санкт- Петербург, типография товарищества "Общественная польза", 1906, str. 2.

¹⁷ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁸ ГЕССЕН, Ю., О жизни евреев в России. Записка в Государственную Думу, Санкт- Петербург, типография товарищества "Общественная польза", 1906, str. 2.

¹⁹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

obchodníků. To se stalo také příčinou pro obvinění z pašeráctví (zobrazeno např. v divadelní hře „Pašeráci“) a zároveň základem pro antisemitismus v Ruském impériu. Ve výsledku byli židovští obchodníci na nařízení vlády vyhoštěni z Moskvy.²⁰

Otázkou, jestli povolit Židům se zapsat do stavu moskevských a smolenských kupců se zabývala „rada imperátorky“. Rada rozhodla, že Židům by nemělo být uděleno právo zapisovat se do stavu kupců ve vnitrozemských městech Ruska. Podle ní toto povolení by nepřineslo žádnou výhodu, ale naopak by dalo Židům možnost využívat občanských práv v Bělorusku, a že by se toto právo dalo užitečně rozšířit na Jekateřinoslavské a Tavrické místokrálovství (rus. naměstničestvo²¹). Tento předpis nabyl sílu zákona na základě rozhodnutí Kateřiny II. s platností od 23. prosince 1791. Tato skutečnost se stala faktickým začátkem zóny osídlení v Rusku, tzn. že Židům bylo zakázáno usadit se mimo určené území Běloruska, Jekateřinoslavského místokrálovství a Tavrické oblasti.^{22,23} Toto omezování židovské konkurence ve prospěch kupců vnitřních gubernií na jedné straně poškozovalo spotřebitele, a na druhé straně přispělo k tomu, že se Židé usadili na území málo osídleného a ekonomicky chudého Novorossijského kraje a také na krátce před tím dobytém území Tavrické oblasti. Ruská vláda se však nesnažila omezit občanská práva explicitně Židů, ale pouze dodržovala praxi, která v té době již existovala v Rusku, a která se týkala cestovních práv kupců a měšťanů. Ať už je to jakkoli, toto ustanovení (pojem zóna osídlení tehdy ještě neexistoval) se stalo základem legislativy týkající se Židů v Ruském impériu.²⁴

V důsledku druhého a třetího dělení Polska (1793, 1795) byly připojeny k Rusku nová teritoria, na kterých žila značná část židovského obyvatelstva.²⁵ Došlo k dalšímu dělení polského území a k zániku polského státu, který byl rozdělen mezi Rusko, Prusko a Rakousko. Tímto se do života rozděleného židovstva začínali promítat různé dopady osvíceného absolutismu.²⁶ V roce 1793 k Rusku byla postoupena východní Polesí, Podolí a Volyň s městy

---

²⁰ ГЕССЕН, Ю., О жизни евреев в России. Записка в Государственную Думу, Санкт- Петербург, типография товарищества "Общественная польза", 1906, str. 2-3.

²¹ Наместничество (Наместничество) byla vyšší administrativně-územní jednotka Ruského impéria v letech 1775-1799. Před tím se nazývala gubernie, která byla nahrazena v důsledku reformy gubernií Kateřiny II. V roce 1796 byly Pavlem I. zrušeny a byly opět vráceny gubernie, které se dělily na ujezdy.

²² [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²³ ГЕССЕН, Ю., О жизни евреев в России. Записка в Государственную Думу, Санкт- Петербург, типография товарищества "Общественная польза", 1906, str. 2-3.

²⁴ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²⁵ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²⁶ BUDIL, I., TYDLITÁTOVÁ, V. a ARAVA-NOVOTNÁ, L., Encyklopedie dějin antisemitismu. V Plzni: Západočeská univerzita, 2013, ISBN 978-80-261-0206-9, str. 200.

Minsk, Žitomír a Kamenec Podolský. A v roce 1795 k Rusku byla připojená zbylá litevská, běloruská a ukrajinská území.²⁷

Musíme ale zmínit, že nejenom bývalá polská území se stala součástí budoucího teritoria uvnitř zóny osídlení. V 70 letech a na začátku osmdesátých let osmnáctého století Rusko vybojovalo s Tureckem rozlehlé prostory severního Pričernomorje²⁸ a Krymu. V tomto období se Židé v jižních a stepních oblastech neusazovali, ale když v roce 1794 na místě dobyté turecké pevnosti Chadžibej bylo založeno město Oděsa, přitažlivost tohoto regionu pro židovské negocianty, včetně rakouských, se mnohokrát zvýšila. Už v druhé polovině 19 století se Oděsa stala podle počtu obyvatel největším židovským městem v Ruském impériu.²⁹

V procesu, který se začal rokem 1783, Ruské impérium získalo Krym a Tasmánský poloostrov, které měly prastarý vztah k židovské historii. V Krymu se první židovská sídla objevují již v 1. století n.l., proto není divu, že již v době existence Kyjevské Rusi krymští Židé měli úzké kontakty s Židy v Kyjevě a v jiných městech Ruska. V okamžiku, když Kateřina Veliká vydala povolení Židům usazovat se na teritoriu impéria, v Krymu již žili Karaité³⁰ a Krymčáci^{31, 32}

13. června 1794, Kateřina II. vydala dekret, ve kterém byla uvedena území, kde Židé měli povolení k trvalému pobytu: Minská, Izjaslavská (později Volyňská), Braclavská (později Podolská), Polocká (Vitebská), Mogilevská, Kyjevská, Černihivská, Novgorod-Severská gubernie, Jekateřinoslavské místokrálovství a Tavrická oblast. Po třetím dělení Polska ze zemí připojených k Rusku byly vytvořeny dvě nové gubernie: Vilenská a Grodenská, v nichž Židům bylo povoleno žít.³³

---

²⁷ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 16.

²⁸ Pričernomorje (někdy oblast Černého moře, černomořský region, Pontský region, Circumpontia, anglický Circum-Pontic region/area) je historicko-geografický a geopolitický makroregion na hranici Evropy a Asie, souhrn přiléhajících k Černému moři území Abcházie, Gruzie, Bulharska, Ruska, Rumunska, Turecka a Ukrajiny.

²⁹ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 16.

³⁰ Karaimové nebo Karaité (karaimsky v krymském nářečí: plurál къарайлар → Karajlar v trakaiském nářečí: plurál Karajlar, turecky: plurál Karajlar, hebrejsky: singulár קראים - Kara'im) také známí jako Karaimi a Karaji, je komunita etnických semitských národů, přívrženců karaitského judaismu ve východní Evropě. "Karaj" je romanizované hláskování původního názvu "къарай", zatímco "Karaim" je ruské, ukrajinské, litevské a polské jméno pro komunitu. Pocházejí z Krymu, usazovali se však také v Litvě a v pozdním středověku i jinde v Evropě.

³¹ Krymčáci (krymčácky къримчах – қримчах) jsou etnicko-náboženskou skupinou z Krymu, jež má svůj původ v Židech, kteří přijali za svůj jazyk krymskou tatarštinu a upravili si ji ve svůj vlastní jazyk, který obsahuje řadu výpůjček z hebrejštiny a aramejštiny.

³² БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 16–17.

³³ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

Právně zóna osídlení začala existovat v roce 1791 vydáním dekretu. Velikost zóny osídlení nezůstala stejnou, buď se rozšířila nebo zmenšila, a to v závislosti na náladě ve společnosti a názorech vládnoucích kruhů na Židy, které převládaly v určitém období ve vyšších vládních kruzích.³⁴

---

³⁴ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

2. Obecná definice zóny osídlení

Kdybychom se pokusili nějakým způsobem krátce shrnout, co znamená zóna osídlení, dostaneme následující definice:

Zóna osídlení (rus. „черта оседлости“, plný název „черта постоянной еврейской оседлости“ - zóna trvalého židovského osídlení; hebr. תְּחִימָה הַמְּוֹשָׁבִית, thum ha-mošav), teritorium, v rámci kterého Židům bylo zákony Ruského impéria povoleno se usazovat.³⁵ Převládající počet Židů musel respektovat zákony, které omezovaly území, na kterém mohli žít a regulovaly jejich všední život. Tyto zákony představovaly soubor omezení a zákazů. Proto ve většině případů o zóně osídlení můžeme mluvit jako o synonymu k politice státního antisemitismu nebo jako o největším projevu antisemitismu v době existence Ruského impéria.

Ještě jednu výstižní definici uvádí Pavel Polian ve svém článku zóna osídlení, přesněji „zóna stálého židovského osídlení“, podle něj je to speciální oblast, která byla otevřena pro účely legálního a obvyklého pobytu Židů vyznávajících judaismus v Ruském impériu. Tím pádem, že dvou pilířů židovské identity to zahrnovalo na první pohled jenom konfesní konotaci, ale velmi brzy si uvědomíme, že tomu nebylo tak úplně.³⁶

Zóna osídlení existovala od konce 18 století až do března 1917 roku. Zóna osídlení zahrnovala teritorium současného Běloruska, Litvy, Ukrajiny, Moldavska, z části Lotyšska a Ruska (v Rusku určité části dnešních Pskovské, Tverské, Smolenské, Brjanské a Rostovské oblasti). Tento fenomén je pokládán za učebnicový příklad diskriminace Židů.³⁷

Obrazně se zóna osídlení stala synonymem pro politiku státního antisemitismu v Rusku, obzvláště za cara Mikuláše I. (1826–1855), Alexandra III. (1881–1894) a Mikuláše II. (1894–1917). Režim zóny osídlení platil během vlády sedmi ruských panovníků a přísně odpovídal politice ruských vládařů v židovské otázce. Jinými slovy, úroveň jejich antisemitismu a stupeň diskriminace Židů se v tomto období v zásadě neměnila. Období lehkého uvolnění byly vlády Pavla I. (1796–1801) a Alexandra II. (1855–1881).³⁸

---

³⁵ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

³⁶ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

³⁷ БОЯРИНЦЕВ, В., Черта оседлости и русская революция, Москва: Алгоритм, 2017 г., ISBN 978-5-906995-10-0., str. 7.

³⁸ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

2.1. Překlad do češtiny

Do češtiny byl ruský výraz „черта оседлости“ (čerta osjedlosti) přeložen jako zóna osídlení, což je podle mého názoru označení, které je zčásti zavádějící a nenaplnuje podstatu pojmu. Když v ruštině výraz čerta osjedlosti má jedinečný význam, odkazující právě na tento útvar, v češtině je to více méně frázi, která se (podle mého názoru) s ničím konkrétním neasociuje.

Je taktéž otázkou, odkud tento překlad pochází, neboť jedinou zmínku zóny osídlení nalezneme na stránkách cs.wikipedia.org.

Pojďme se podívat do jiných jazyků. V angličtině se zóna osídlení překládá ustáleným výrazem „pale of Settlement“. Nejvíc nás zajímá překlad slova „pale“. Ve slovníku najdeme, že je to hranice, mez³⁹, což se blíží původnímu znění mnohem více než slovo zóna.

V překladu knihy „Dějiny židovského národa“ P.Johnsona se také nabízí varianta „Pásmo osídlení“. Původní verze byla vydána v anglickém jazyce a podle mého úsudku překladatel se spíš zaměřoval na předání anglického výrazu „Pale of Settlement“. Stejný výraz je použit u H. Haumanna v knize „Dejiny východních Židů“ a u Z.Vydry v knize Židovská otázka v carském Rusku 1881–1906.

Dále se podíváme do němčiny – „Ansiedlungsrayon“, přičemž nás opět zajímá slovo „Rayon“. Ten se překládá jako obvod, okrsek, rajón⁴⁰. Zase tam nevidíme zónu.

Ukrajinsky tento pojem zní „Межа/смуга осілости“, což přeložíme jako čára, linie anebo pásmo osídlení.

Nakonec v hebrejštině je to תחום המושב, תחום doslova je oblast, sféra, מושב je místo, osídlení. Můžeme to přeložit jako oblast osídlení, což se nejvíc blíží zóně osídlení, ale tím, že nevíme přesně jaký jazyk při překladu používal autor článku o zóně osídlení na Wikipedii, je těžké říct, jestli čerpal z hebrejštiny. Navíc samotná Wikipedie odkazuje na to, že se jedná o překlad stejného článku v ruštině.

Taktéž bych ráda zmínila, že „Encyklopedie dějin antisemitismu“ používá pojem „území židovského osídlení“, což podle mého názoru celkem vhodně odráží původní význam.

---

³⁹<https://slovníky.lingea.cz/anglicko-cesky/pale>

⁴⁰https://translate.google.com/?client=safari&rls=en&sxsrf=ALeKk02U9LBhG3C2qf5yr3q7G9Ih7KWGOA:1593120021072&gs_lcp=CgZwc3ktYWlQARgAMgUIIRCgATIFCCEQoAE6BwgjEOoCECc6BAgiECc6AggAOgQIABBDOgUIABDLAToHCAAQChDLAToGCAAQFhAeOggIABAWEAoQHIDAwAIYsfGJYOKKCMgCcAB4AIABgwGIAZkHkgEDOC4ymAEAoAEBqgEHZ3dzLXdpereABCg&um=1&ie=UTF-8&hl=cs&client=tw-ob#de/cs/rayon

Na základě výše uvedeného se domnívám, že by překlad „mez osídlení“ byl mnohem vhodnější. Jak v ruštině, tak i v češtině se sice jedná o archaismus, nicméně tento název je bližší k původnímu znění. Podle mě by tento pojem také více vypovídal o obsahu.

Také bych chtěla poukázat na to, že se nejedná o pojem, který by měl nějaký ustálený význam v českém jazyce, ale o historický pojem z ruských dějin. Podle mého názoru by překlad měl odrážet původní smysl, a proto je vhodné vycházet z původního znění.

3. Dějiny vzniku zóny

Dějiny zóny osídlení jsou v podstatě dějinami Ruského impéria. Za faktický vznik zóny osídlení můžeme považovat rok 1791 a zánik je přímo spojen se zánikem Ruského impéria jako útvaru a zároveň s revolucí bolševiků, kteří slibovali etnickou a rasovou svobodu.

Přinejmenším od helénských dob, byli Židé aktivní v oblastech sousedících s Ruskem, obzvláště na černomořském pobřeží. Od raného středověku působili Židé jako obchodníci a hlasatelé víry na jihu Evropy a Asie. V sedmdesátých letech 15. století v Novgorodě pod vlivem židovského učence Scharia vzniká napůl tajná sekta „židokřesťanů“ (rus. Ересть жидовствующих) čili židovstvujuščije, racionalistická sekta pravoslavné církvi s prvky judaismu, která byla odsouzená pravoslavnou církví jako hereze a byla brutálně pronásledovaná ruskými úřady.^{41,42}

Car Ivan Hrozný (1530–1584) zakázal jakýkoli pobyt Židů v zemi a vůbec vstup do Ruska.⁴³ Ivan Hrozný neumožňoval ani dočasný vstup židovských obchodníků do Moskvy.⁴⁴ Nelze říct, že po smrti Ivana IV. v Rusku vůbec nebyli Židé.⁴⁵ Bezprostředně po jeho smrti v roce 1584 byl tento zákaz dodržován méně přísně. Ve stejném roce se objevila zpráva o dvou Židech – Sviborovi a Kadyšovi, kteří navštívili Moskvu jako součást litevského velvyslanectví.⁴⁶ Přes tyto zákazy se polští, litevští a pruští Židé soukromě dostávali na území podléhající samoděržavným panovníkům, ale nemohli se zde usazovat a vytvářet nové komunity.⁴⁷ Náhlé zvětšování počtu Židů v Ruském carství bylo následkem tzv. „dob zmatků“ (či smuty), obzvláště v době vlády Lžidimitrije I. (1605–1606), který se dostal k moci pomocí polské armády. Židé byli součástí družiny samozvance a odnesli nepříznivé následky během jeho sesazení.⁴⁸ Tímto způsobem hranice mezi Ruskem a polsko-litevským státem se de facto

---

⁴¹ JOHNSON, P., Dějiny židovského národa, Praha, Rozmluvy, 1995, ISBN 80-85336-31-6, str. 245–246.

⁴² HAUMANN, H., Dějiny východních Židů, Olomouc, Votobia, 1997, ISBN 80-7198-181-8, str. 75.

⁴³ JOHNSON, P., Dějiny židovského národa, Praha, Rozmluvy, 1995, ISBN 80-85336-31-6, str. 246.

⁴⁴ КАНДЕЛЬ, Ф., Книга времени и событий. История российских евреев. Том 1. Мосты культуры, Москва, 2002., str. 78.

⁴⁵ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 15.

⁴⁶ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁴⁷ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 15.

⁴⁸ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

stala hranicí, za kterou evropští Židé po několik století se nemohli přesídlivat dál na východ.⁴⁹
Tento zákaz byl dodržován až do Trojího dělení Polska, ke kterému došlo na konci 18. století.⁵⁰

---

⁴⁹ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 15.

⁵⁰ JOHNSON, P., Dějiny židovského národa, Praha, Rozmluvy, 1995, ISBN 80-85336-31-6, str. 246.

3.1. Pozadí dějin. Židé v době vlády od Petra Velkého do Kateřiny II.

Dějiny Ruského impéria začaly 22. října (2.listopadu) roku 1721, když Petr I. (1682–1725) přijal korunu cara a imperátora všeruského. Ani v tomto okamžiku ani v následujících padesáti letech židovské komunity na území Ruského impéria prakticky neexistovaly. Výjimkou byly některé pobaltské státy a také Smolensk a jeho okolí. Existence Židů v Rusku byla omezována ještě z doby Ivana IV., jenž považoval judaismus za herezi pocházející z Evropy a ohrazující ruské pravoslaví.⁵¹ Navzdory tomu, že se v ruském státě usadil malý počet Židů, nesnášenlivost vůči jejich přítomnosti v zemi byla velmi silná, což si všimli všichni cizinci, kteří Rusko navštívili na konci 17. století. a na začátku 18. století.⁵² Samotný Petr Velký ve svém dopise Abrahamu Veselovskému psal, že je mu „absolutně jedno, jestli je člověk pokřtěn anebo obřezán, jenom aby uměl dobře svou práci a vyznačoval se slušností“, ale první ruský imperátor ještě nemohl jít proti zakořeněné mezi „moskovity“ (Moskvany) tradici omezování.⁵³ Reformy Petra Velkého nijak postavení Židů nezměnily, přestože car neměl vůči nim žádné předsudky. Peter I. poprvé v historii Ruska, až do reforem Alexandra II., umožnil velké skupině vykrestů⁵⁴ přístup do nejvyšších kruhů ruské aristokracie: vicekancléř⁵⁵

P. Šafirov, rezident ruské vlády v Amsterdamu a ve Vídni A. Veselovský, policejní šéf⁵⁶ Petrohradu Antonio de Vieira a další.⁵⁷

Dědicové Petra Velkého jenom zhoršovali postavení Židů a překáželi v jejich trvalém pobytu na území Ruska.⁵⁸ Carské dekrety z let 1727, 1728, 1740, 1742, 1743 a 1744 zakazovaly

---

⁵¹ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 15.ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 13.

⁵² [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁵³ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 15.ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 13.

⁵⁴ Vykresty (arch.) - konvertity ke křesťanství z jiného náboženství; nejčastěji se používá ve vztahu ke pokřtěným Židům.

⁵⁵ Vicekancléř v ruském impériu – asistent kancléře.

⁵⁶ Šéf policejního generála je vedoucím hlavního města a ruské policie v Ruské říši. Pozice byla zavedena dekretem Petra I. ze dne 27. května (7. června) 1718.

⁵⁷ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁵⁸ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 15.ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 13–15.

Židům žít v Rusku a požadovaly vyhoštění těch několik, kteří se v Rusku ocitli.⁵⁹ Vdova Petra I. Kateřina I. v r.1727 přikázala vyhnat veškeré Židy z Ruského impéria. Ale tento rozkaz nebyl plněn s náležitým nadšením. Proto carevna Alžběta Petrovna (1741–1762) v roce 1742, již v mnohem tvrdší formě, požádala o vypovězení osob židovského vyznání.⁶⁰ Peter II. (1727–1730) a Anna I. (1730–1740) ve svých nařízeních Židům umožňovali krátkodobý vstup na veletrhy (1728 a 1740). Kateřina I a Alžběta Petrovna však zakazovaly vstup Židům i na veletrhy (1727, 1742-1744).⁶¹ Na připomínku Senátu, že by to mohlo přivést ke škodě jak pro lokální, tak i pro celostátní obchod, Alžběta odpověděla známým výrokem: „Nepřeji si mít žádné zisky od Kristových nepřátel“.⁶²

Se smrtí Alžběty Židé znovu začali doufat v možnost usazení se v Rusku. Hlavně proto, že ještě dříve na Ukrajině a v Smolenské gubernii existovali velkostatkáři, kteří tuto možnost podporovali a někteří dokonce podepsali nájemní smlouvy se Židy. Někteří občané Rigy také žádali o toto povolení. Zájmy nejen jednotlivců, ale i státu, vyžadovaly přítomnost Židů v zemi, a to jako obchodně průmyslové vrstvy. Možná proto Senát navrhoval i Alžbětě i Kateřině II, ihned po jejich usednutí na trůn, aby umožnily Židům vstup do Ruska. Za vlády Alžběty se málo přemýšlelo o nezbytnosti obnovit ekonomickou činnost, proto návrat Židů ani z ekonomického hlediska nebyl možný.⁶³

Na druhé straně se ve společnosti ustálil názor, že Rusko nikdy netolerovalo přítomnost Židů na svém území.⁶⁴

Současně se zpřísněním omezení týkajících se pobytu Židů v Rusku se na teritoriu jeho západního souseda, Polsko – litevské unie, děl opačný proces. Od 14. století se polští králové snažili přilákat do svého státu Židy a Němce pro rozvoj měst. A v druhé polovině 18.

---

⁵⁹ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁶⁰ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 15.ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 13–15.

⁶¹ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁶² БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 13–15.

⁶³ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁶⁴ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

století hustota židovského obyvatelstva v některých regionech Polska a Litvy (např. Vilnius, Brest Litevsk, Vitebsk, Mogilev) přesahovala 30 %.⁶⁵ Právě tyto regiony byly připojeny k Ruskému impériu po dělení Polska.

Vládu Kateřiny II. a Trojí dělení Polska, které připadlo na dobu její vlády, můžeme pokládat za začátek dějin Židů v Ruském státě, přestože se i v dřívějším období na jeho území objevovali Židé.⁶⁶

Kateřina II. několik dní po svém nástupu na trůn jednala se Senátem, „aby urychlila všechna řízení“, jak potom sama psala v autobiografické poznámce ve francouzštině ve třetí osobě: "byla to nešťastná náhoda, že první v řadě byl návrh na umožnění vstupu Židům do Ruska."^{67,68} V Senátu Kateřina obdržela Alžbětinou nepřátelskou rezoluci vůči Židům, na což císařovna uvedla, že chce, aby byl tento případ odložen na jinou dobu.⁶⁹

Politika Kateřiny II. ve vztahu k Židům byla nerovnoměrná. Na jedné straně se snažila ulehčit pobyt Židů v Rusku. Na druhé straně reagovala na podmínky a události, které probíhaly nejen v Rusku, ale i ve světě. Přesto, že to byla velice osvícená panovnice, v první řadě se starala o celistvost Ruského impéria a o ruský národ, proto se její politika vůči Židům pořád měnila v závislosti na konkrétní situaci. Usilovala o to, aby v Rusku nedocházelo k převratům a revolucím. Asi nejvíc ji vyděsila francouzská revoluce, právě po ní začala zpříšňovat zákonodárné normy spojené s přítomností Židů na území Ruska.

Ale je důležité zmínit, že Kateřinu II. mnohem méně, ve srovnání s jejími předchůdci, znepokojovalo nebezpečí vlivu judaismu na pravoslaví. Například ještě před prvním dělením Polska neveřejně podpořila návrh na osídlení Novoruska židovskými kolonisty z Evropy s tím, že zakázala se ptát na vyznání víry u osídlenců, aby se formálně neporušoval zákon Alžběty o zákazu usídlení Židů na území impéria.⁷⁰

---

⁶⁵ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 15.

⁶⁶ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁶⁷ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 7, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, str. 494.

⁶⁸ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁶⁹ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 7, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, str. 494.

⁷⁰ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 17.

Nicméně musela přihlížet i k pravoslaví, jež bylo věrovyznáním většiny obyvatelstva Ruského impéria a také jejích poddaných. V jiném případě by davy nespokojeného prostého lidu představovaly obrovské nebezpečí jak pro samotnou Kateřinu tak i pro stát.

Musela dát stranou návrh na umožnění vstupu Židům do Ruska a posunout ho na vhodnější dobu a zabývat se tím, co jí ponechali její předchůdci.

Peter III. za dobu své krátké vlády (1761–1762) stihl zabavit arcibiskupské a klášterní statky a přenést jejich správu na hospodářský sbor (rus. Kolegium ekonomii⁷¹), což způsobilo velkou nespokojenost mezi duchovními. V manifestu o vstupu na trůn Kateřina II. mluvila o nebezpečí, které ohrožuje ruské pravoslaví a posvátné povinnosti jeho obrany. Zároveň psala, že „musela jednat s pobožným lidem, a s duchovními, kterým ještě nevrátili jejich majetek a kteří neměli v důsledku tohoto špatně uváženého rozhodnutí potřebné prostředky k živobytí; lid následkem této události byl velmi rozrušen a začít s opatřením nebylo prostředkem k uklidnění lidu, ale nebylo možné uznat toto opatření za škodlivé“. Proto Kateřina přikázala návrh odložit.^{72,73}

V srpnu 1762 Kateřina II. vydala nařízení o vrácení klášterních statků do správy duchovenstva a o likvidaci hospodářského sboru. Avšak již v únoru 1764 znovu sekularizovala klášterní a církevní statky, aby oslabil politický vliv církve a doplnila příjmy státní pokladny. Správa statků byla znovu přenesena na obnovený hospodářský sbor (Kolegium ekonomii).⁷⁴

Můžeme předpokládat, že Kateřina II. sdílela názor senátorů o užitečnosti přijetí Židů do země, ale byla stále opatrná, proto odložila rozhodnutí na příznivější dobu, aby šetřila náboženské pocity lidí. Mezitím na podzim roku 1762 byla vydána vnitřní nařízení pro Senát, která vzhledem na svou povahu nebyla zařazena do sbírky zákonů. Tímto nařízením Kateřina chtěla zvýšit počet obyvatelstva země. Dne 4. prosince 1762 dostalo toto nařízení již podobu manifestu: „O umožnění cizincům, kromě Židů, přicházet a usazovat se v Rusku.“⁷⁵ Ale ve skutečnosti Kateřinin postoj k Židům byl jiný. V roce 1773 Kateřina odpověděla na Diderotovu

---

⁷¹ Hospodářský sbor/ Kolegium ekonomii synodální vlády (1726–1786) byla vládní organizace v Ruském impériu, která spravovala pozemky duchovních a jejich institucí a vybírala od nich státní odvody.

⁷² МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁷³ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 7, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, str.494.

⁷⁴ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁷⁵ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

otázku o Židech v Rusku a vysvětlila, že podnět na vstup Židů do země byl nevhodně nastolen, k tomu dodala, že v roce 1764 byl Židům přiznán status kupců a obyvatelů Novoruska, a že tři nebo čtyři z těchto Židů pobývali v Petrohradě několik let a „jsou tam tolerováni v rozporu se zákonem; předstírají, že nevědí, že jsou v hlavním městě“ (Židé žili v bytě duchovního císařovny). Návrh o přiznání Židům statusu obyvatelů Novoruska bylo připojeno k návrhu Senátu o povolení vstupu Židů do Ruska. Kateřina se neodvažovala otevřeně vyjadřovat svůj souhlas se stanoviskem Senátu, a proto „působila tajně“.⁷⁶

Během doby vlády Kateřiny II. (1762–96) se v ruských oficiálních dokumentech namísto slovo „Žid“ začíná psát „Jevrej“.⁷⁷ Domnívám se, že by se to do češtiny dalo přeložit jako „Hebrejec“. Dodnes má v ruštině slovo „žid“ negativní a urážlivý charakter.

Mimo jiné, toto bylo projevem relativního liberalismu Kateřiny II., když se podíváme na politiku carevny v kontextu této doby a okolností.⁷⁸

Když v roce 1772 Kateřina získala nové území bývalého Polska, pokusila se přesvědčit obyvatelstvo, že pod ruskou korunou se jeho postavení nezhorší. 16 srpna 1772 byl vydán proslov k obyvatelům Běloruska, známý jako „dekret“ (rus. Plakát)⁷⁹, který nařizoval, že i „židovské komunitě budou ponechané a zachované všechny svobody, které mají podle dosavadního zákona a bude chráněn majetek, který mohou nadále používat“. Tento dokument je první oficiální uznání práva Židů na trvalý pobyt v Rusku.⁸⁰

Carevna se rozhodla, že vyhoví žádosti majetných Židů a 7. ledna r. 1780 podepsala dekret, kterým jim bylo povoleno se zapisovat do kupeckého stavu. V roce 1781 bylo potvrzeno, že úrokový poplatek bude vybírán pro všechny obchodníky na stejném základě bez ohledu na jejich původ. Židé se začali zapisovat do kupeckého stavu ve velkém počtu: v Mogilevské gubernii v roce 1784 bylo 1 513 židovských kupců a 404 křesťanských kupců. V roce 1783 byli běloruští Židé, kteří se do obchodního stavu nezapsali, zahrnuti bez žádostí

---

⁷⁶ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 7, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, str.494-495.

⁷⁷ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁷⁸ ЭНГЕЛЬС, Э., Евреи и власть in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 201.

⁷⁹ Dekret/Plakát – forma oficiálního proslovu vlády k národu impéria, předpokládalo se, že veškerý národ bude s obsahem proslovu obeznámen.

⁸⁰ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 16.

z jejich strany do stavu měšťanů; Židé se o to nesnažili, protože měšťané platili vyšší daň z hlavy.^{81,82}

Rok 1791 je již zmíněné datum, které je de iure pokládáno za začátek existence zóny osídlení.

V roce 1792 imperátorka přikázala vyhnat z Ruska všechny cizí Židy (v úplné sbírce zákonů tento dekret chybí). Je možné, že tento příkaz byl vyvolán přáním carevny omezit styky svých poddaných s cizinci během francouzské revoluce. Tyto obavy z vlivu revolučních myšlenek na ruskou společnost se objevovaly i dříve. V roce 1789 byl zakázán dovoz určitého zboží, včetně některé literatury. V roce 1790 byl zakázán dovoz židovských náboženských knih, na oplátku jim bylo umožněno provozovat židovské tiskárny pro tisk náboženských knih v Rusku.⁸³

12. ledna 1793 mezi Ruskem a Pruskem byla podepsána Petrohradská úmluva o druhém dělení Polska. K Rusku byly připojeny Pravobřežní Ukrajina a centrální část Běloruska s městy Borisov, Minsk, Sluck, Nesviž, Turov, Pinsk. Z těchto území následně byly vytvořeny Volyňská, Minská a Podolská gubernie. 27. března téhož roku vyšel manifest „O připojení polských oblastí k Rusku“, který ve vztahu k Židům prakticky opakoval to, co bylo napsáno v dekretu z roku 1772 k prvnímu dělení Polska.⁸⁴

Židé porušovali zákony, které od nich vyžadovaly, aby žili pouze v určitých oblastech, a začali osídlovat Malorusko (nebo Levobřežní Ukrajinu), které hraničilo s území zóny osídlení. Kateřina II. však nechtěla Židy vyhánět z těchto míst, a dekretem z 23. června 1794 rozšířila zónu osídlení o následující gubernie: Minskou, Izjaslavskou (Volyňskou), Braclavskou (Podolskou), Polockou, Mogilevskou, Kyjevskou, Černigovskou, Novgorod – Severskou, Ekaterinoslavskou gubernii a Tavrickou oblast.⁸⁵

Nejdůležitějším bodem tohoto dekretu bylo dvojí zvýšení daní Židům ve srovnání s křesťany. Židé, kteří s tímto postupem nesouhlasili, získali právo na odchod ze země po

---

⁸¹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁸² КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 7, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, str.496.

⁸³ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁸⁴ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁸⁵ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

zaplacení tříleté dvojí daně. Dle Golitsyna, „nejspíš se nenajde ani jeden Žid, který by kvůli tomuto zákonu opustil svou vlast“. Podle Hessena důvodem prudkého nárůstu daně byla touha tlačit na nemajetné Židy, aby se přestěhovali do Nového Ruska, kde byli osvobozeni od daně vůbec, i když anglický historik John Doyle Klier popírá osvobození od daně. Poslední předpokládá, že Kateřina II. tímto ukázala, že změnila politiku progresivní náboženské tolerance na předchozí politiku porušování židovských práv.^{86, 87}

Na začátku roku 1795 se uskutečnilo třetí dělení Polska. K Rusku byly připojené většina Litvy a západní Bělorusko, s městy Vilno a Grodno, které později vytvořily Vilenskou a Grodenskou gubernii.⁸⁸

V roce 1795 nařídila Kateřina vystěhování Židů z vesnic. Ve stejném roce 1795 se začalo rozlišovat mezi Židy – Aškenazy jako diskriminovaným obyvatelstvem, pro které byla zavedena zóna osídlení, a Karaity jež zůstávali plnoprávními a svobodnými občany země (na Krymčaky se to již nevztahovalo).⁸⁹ K tomuto musíme poznamenat, že v Rusku se nerozlišovalo mezi karaitským judaismem a rabínským, stejně se to dělo i v dalších státech až do konce 18. století. Když byli vyhnáni aškenázští Židé z kterékoli země, zpravidla byli vyhnáni spolu s nimi i Karaité (např. v roce 1459 z Litvy). Z pohledu státu před rokem 1795 šlo o „Židy“, kteří měli stejná práva a povinnosti. Na základě článků na toto téma a Židovské encyklopedie Brokhouse a Jefrona⁹⁰ se dá usoudit, že karaitské komunity a přívrženci rabínského judaismu žili vedle sebe a navzájem důvěřovali. Svou polemiku vnímali jako vnitřní boj uvnitř židovské komunity. Přijaté v roce 1795 zákony zahájili proces, který úplně tyto komunity rozdělil z hlediska sociálního a ekonomického, měli i jiná povolání. Významně se na tomto podílel Avraham ben Samuel Firkovič⁹¹, jehož činnost se některými vědci považována

---

⁸⁶ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 7, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, str.497.

⁸⁷ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁸⁸ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁸⁹ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. К юбилею еврейской эмансипации. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

⁹⁰ Židovská encyklopedie Brockhouse a Jefrona (rus. Еврейская энциклопедия Брокгауза и Ефрона, hebrejsky *יברייסקיה אנציקלופדיה*) byla první encyklopedie v Ruském impériu věnovaná židovstvu, judaismu a židovské kultuře, minulosti i současnosti.

⁹¹ Avraham ben Samuel Firkovič (ABen ReSeF hebrejsky *אברהם בן שמואל רעשף* 1786–1874) byl významný představitel východoevropských Karaitů. Narodil se v Lucku (Volyně – Ukrajina), pak žil v Litvě a nakonec se usadil v Čufut Kale na Krymu. Byl významným Chachamem, sběratelem hebrejských textů a amatérským archeologem.

za falsifikaci dějin. V podstatě tento proces skončil za Mikuláše I. (přibližně v r. 1855), kdy Karaité z pohledu ruské vlády už nebyli považováni za Židé, ale před rokem 1855 byli stále označováni jako Židé a v zákonech se objevovali jako výjimka. Následně Karaité více a více asimilovali s ruským obyvatelstvem.^{92, 93, 94}

Před smrtí Kateřina II zakázala pobyt Židů v Kurlandsku, ale Pavlu I. (1754-1801), který usedl na trůn v roce 1796, se podařilo zastavit téměř zahájenou deportaci.⁹⁵ V roce 1799 bylo právo na usazování Židů rozšířeno o Kurlandskou gubernii.⁹⁶ Právo na usazování Židů bylo rozšířeno z jediného města Šlok na celou Kurlandskou gubernii (samozřejmě „dočasně“ a s různými dalšími omezeními na jejich právech).⁹⁷

Celkově je zřejmé, že v první části období své vlády carevna uplatňovala pro Židy příznivý režim; v posledních letech, možná pod vlivem francouzské revoluce, zpřísnila svou „židovskou politiku“.⁹⁸ Stojí za zmínku i to, že vláda Kateřiny II. byla poznamenána různými vnitřními nepokoji, zejména povstání. Muzeme tady uvést minimálně Morové povstání v Moskvě⁹⁹ a Pugačovovo povstání¹⁰⁰. Jak píše historik Pavlenko většina těchto nepokojů bylo spojeno s tím, že Kateřina II. byla ženou, která v podstatě neměla formálního práva na trůn (Petr III. byl sesazen v důsledku převratu, Pavlovi I. bylo 7 let a mohl by být následníkem, ale nestal se). V letech 1764 až 1773 se objevilo sedm samozvanců, kteří prohlašovali, že jsou zemřelým carem Petrem III., který zázračně přežil (mezi nimi byl i Jemeljan Pugačov). Navíc Kateřina II. měla velké obavy, co se týčilo šlechty, a proto nemohla jít proti jejich feudálním

---

⁹² [eleven.co.il/odot/] – 12.5.2021.

⁹³ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, str. 268—298.

⁹⁴ ПРОХОРОВ, Д., Статистика караимского населения Российской империи в конце XVIII – начале XX вв., in: Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии, Вып. XVII, 2011, str. 636 – 638.

⁹⁵ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

⁹⁶ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

⁹⁷ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

⁹⁸ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

⁹⁹ Morové povstání v Moskvě (rusky Чумной бунт) bylo spontánní lidové povstání proti úřadům, lékařům i církvi, které vypuklo v roce 1771 v Moskvě.

¹⁰⁰ Pugačovovo povstání (rusky Крестьянская война 1773—1775 годов под предводительством Емельяна Пугачёва, či zkráceně Пугачёвщина, Пугачёвское восстание, Пугачёвский бунт) byla rebelie části kozáků, rolníků a nevolníků na jihovýchodě Ruska v letech 1773–1775.

zájmům.¹⁰¹ Výše zmíněné taktéž mělo vliv na politiku Kateřiny II. stejně jako i měla francouzská revoluce.

---

¹⁰¹ viz. ПАВЛЕНКО, Н., Екатерина Великая, Москва, Молодая гвардия, 2003, dostupné online na: <https://www.litmir.me/br/?b=160853&p=2>, [online], [cit. - 13.5.2021].

3.1.1. Petice židovského kupce Calky Fajbišoviče z Vitebska carevně Kateřině

V 1772 roce, již při prvním dělení Polska, se „běloruští“ Židé ocitli na území Ruského impéria.¹⁰²

Stát při vydání dekretu o zavedení zóny osídlení vycházel z politických, ekonomických, sociálních a náboženských důvodů. Ve skutečnosti každá z těchto příčin byla výsledkem působení vlivných křesťanských autorit: někdo z nich se bál konkurence ze strany praktických a neúnavných židovských obchodníků, někdo se bál vlivu judaismu na „svatou Rus“. A jak se často v takových případech stává, stát, pro zdůvodnění svých kroků, využil právě těch, kterých práva chtěl cíleně svými zákony porušit.¹⁰³

Z historických dokumentů je známo, že zavedení zóny osídlení bylo rozhodující řešení v reakci na petici vitebského kupce Calky Fajbišoviče.¹⁰⁴

V březnu r.1785 Kateřina II. udělila audienci dvěma Židům, kteří se označili jako „zástupci běloruské židovské komunity“. Jeden z nich byl právě Calka Fajbišovič, kupec druhé cechovní gildy z Vitebska, který byl v té době již znám v Petrohradě pro své trvalé žádosti o náhradu škod, které mu způsobila ruská administrativa.¹⁰⁵

První zmínka o Fajbišovičovi pochází z roku 1764. Objevuje se mezi devíti „staršími Židy vitebského kahalů“ v úvěrové povinnosti poskytnuté Vitebskem kahalem I. Kozejkem a B. Kozejkem.¹⁰⁶

Zdá se, že on neplatil daně vůbec, ale byl velice podnikavým.¹⁰⁷ V květnu roku 1772 Fajbišovič za neznámých okolností ztratil vysoké postavení, a proto jako obyčejný „vitebský maloměšťák“ byl zmíněn mezi daňovými podvodníky u kralovického obchodníka Chaima Fridlendera. Ale s tím, že finanční situace Fajbišoviče nebyla až tak špatná ve srovnání s některými jeho „kolegy“.¹⁰⁸ Měl lukrativní nemovitost ve Vitebsku, ale ztratil všechno, když

---

¹⁰² ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белоруссии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 315.

¹⁰³ ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белоруссии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 315.

¹⁰⁴ ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белоруссии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 315.

¹⁰⁵ МИНКИНА, О., «Сыны Рахили» [Еврейские депутаты в Российской империи, 1772–1825], ISBN: 978-5-4448-0302-8, fragment dostupný na [https://history.wikireading.ru/327067].

¹⁰⁶ МИНКИНА, О., «Сыны Рахили» [Еврейские депутаты в Российской империи, 1772–1825], ISBN: 978-5-4448-0302-8, fragment dostupný na [https://history.wikireading.ru/327067].

¹⁰⁷ ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белоруссии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 315.

¹⁰⁸ МИНКИНА, О., «Сыны Рахили» [Еврейские депутаты в Российской империи, 1772–1825], ISBN: 978-5-4448-0302-8, fragment dostupný na [https://history.wikireading.ru/327067].

jeho budovy byly zbořeny kvůli organizaci tržiště v r. 1773.^{109,110} Jeho nemovitost se skládala ze tří dřevěných domů, několika kamenných sklepů, kůlen, obchůdků a zásobáren a dalších hospodářských budov. Ve výsledku, ze slov samotného Fajbišoviče, on a jeho rodina byli přivedeni „ke krajní nouzi a chudobě“.¹¹¹

Následně Fajbišovič dělal „vybírače státních daní“¹¹² v sousední gubernií, zastával důležité funkce v kahal, zastupoval zájmy židovských kupců u soudů, nakonec žádal audienci Kateřiny II. jako zástupce běloruské židovské komunity, dostával na příkaz carevny velké částky z městského rozpočtu Vitebska a také obchodoval v centrální části státu.¹¹³

Když se Fajbišovič pokusil přenést své obchodní činnosti do sousední Mogilevské gubernie, v květnu 1774 mu provinční mogilevský úřad předal povinnost vybírat dan z koní za 2420 rublů za rok, přestože měsíc před tím byla tato povinnost oficiálně převedena na jiného kupce. Stížnost tohoto jiné kupce na příkaz carevny byla přezkoumána na zasedání Prvního departamentu Senátu¹¹⁴ v srpnu 1776. Úředníci provinčního mogilevského úřadu a gubernátor¹¹⁵ Mogileva M.V. Kachovskij byli odsouzeni, byla jim uložena pokuta a právo vybírat daní zůstalo za Fajbišovičem, který se v té době znovu ujal postu v kahal, nyní se však ocitl na nižší úrovni komunální hierarchie. Stal se sekretářem Vitebského kahal a strážcem pinkasu, to znamená, že vlastnil tajné informace o příjmech a výdajích kahal, s tím, že

---

¹⁰⁹ ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белоруссии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 315.

¹¹⁰ МИНКИНА, О., «Сыны Рахили» [Еврейские депутаты в Российской империи, 1772–1825], ISBN: 978-5-4448-0302-8, fragment dostupný na [https://history.wikireading.ru/327067].

¹¹¹ МИНКИНА, О., «Сыны Рахили» [Еврейские депутаты в Российской империи, 1772–1825], ISBN: 978-5-4448-0302-8, fragment dostupný na [https://history.wikireading.ru/327067].

¹¹² Vybírač státních daní/ rus. откуп [otkup] — systém výběru daní a dalších státních příjmů od obyvatelstva, ve kterém stát převádí právo vybírat je jednotlivcům (daňovým vybíračům/ rus. откупщик) za určitý plat.

¹¹³ ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белоруссии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 315–316.

¹¹⁴ V roce 1763 rozdělila Kateřina senát do 6 departamentů (oddělení): 4 v Petrohradu a 2 v Moskvě. Oddělení I se zabývalo vnitřními a politickými záležitostmi; II – soudními; III – případy ve zvláštních guberniích - Malorusko, Livonsko, Estonsko, provincie Vyborg, Narva; IV – vojenskými a námořními záležitostmi.

¹¹⁵ Gubernátor (rusky губернатор, ze starořeckého κυβερνητική / kybernetiké — "umění řízení", z κυβερνάω / kybernao — "řídít", z κυβερνήτης / kybernētēs — "kormidelník") je označení hlavního představitele velké administrativně-územní, federativní jednotky – gubernie. V Ruském impériu do roku 1917 byl gubernátor nejvyšším vládním úředníkem v gubernií. V předrevolučním Rusku byl gubernátor nejvyšším představitelem gubernie (nebo oblasti), první instance nedotknutelnosti práv nejvyšších úřadů, nástroj vlády všeobecného, přesného dodržování zákonů, předpisů, nejvyšších nařízení, výnosů vládnoucího senátu a ustanovení vrchnosti.

pinkas¹¹⁶ držel ve svém domě. V roce 1778, 16. října, byl Fajbišovič zvolen jedním ze dvou hlav vitebského kahalů, a tak opět zaujal místo na vrcholu komunální hierarchie.¹¹⁷

Tolik k tomuto výraznému představiteli židovských kupců. V nějakém okamžiku jeho zájmy a zájmy jemu podobných energických obchodníků Západního kraje se nevyhnutelně musely střetnout se zájmy kolegů-soupeřů vnitřních gubernií.¹¹⁸

V roce 1790 moskevští obchodníci, kteří již pocítovali reálnou hrozbu konkurence pocházející od židovských kupců, kteří obchodovali ve městě, začali proti nim bojovat. Jako reakce na obvinění ze strany moskevských kupců se Židé rozhodli bránit a poslali delegaci, v čele, které stál již prověřený v podobných případech Calka Fajbišovič. Ten přivezl petici, ve které se židovští obchodníci postavili nejen za svá práva, ale i za svou čest, a která odsuzovala ruské konkurenty za použití (v ruštině hanlivého) slova „Žid“ (za Kateřiny II. se začalo užívat slova „Evrej“). Oni tvrdili, že zákony Ruského impéria jim dovolují žít a obchodovat na celém území.¹¹⁹

Vyřešit tento problém carevna nařídila předsedovi Obchodního kolegia¹²⁰ hraběti A. R. Voroncovu¹²¹. Tento státník souhlasil s negativním posouzením ekonomické aktivity, kterým byly připisovány vztahy s pašeráky a padělateli, nepoctivé obchodní metody, zneužití v oblasti destilace apod.¹²²

Žádné z argumentů židovských delegátů a zkušeného Calky Fajbišoviče tentokrát nepomohly. Takto vznikl výnos 1791 roku o zavedení zóny osídlení.¹²³

---

¹¹⁶ Pinkas (ivr. פנקס) – zápisy z židovské obci ve formě knihy. Byly používány do 18. století, ve Východní Evropě do 20. století. Záznamy vedly Židovský koncil čtyř zemi (ועד ארבע ארצות, Va'ad Arba' Aratzot) a další organizace. Do pinkasů se zapisovali důležité události ze života komunity, náboženská rozhodnutí a předpisy (takanot), daně vybírané v rámci komunity, jmenování do funkcí atd.

¹¹⁷ МИНКИНА, О., «Сыны Рахили» [Еврейские депутаты в Российской империи, 1772–1825], ISBN: 978-5-4448-0302-8, fragment dostupný na [https://history.wikireading.ru/327067].

¹¹⁸ ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белоруссии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 316.

¹¹⁹ ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белоруссии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 316.

¹²⁰ Obchodní kolegium/ rus. Kommerz kolegija (ze zastaralého německého Kommerz - „obchod“) je ústřední vládní instituce vytvořená Peterem I. za účelem dohlížení na obchod.

¹²¹ Voroncov A.R. (1741–1805) – hraběte, předseda Obchodního kolegia za vlády Kateřiny II., kancléř Ruského impéria za vlády Alexandra I.

¹²² ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белоруссии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 316.

¹²³ ШУЛЬМАН, А., Евреи в Белоруссии in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 316.

3.1.2. Výnos carevny Kateřiny z roku 1791

V roce 1782 v Olonecké gubernii vypukly nepokoje, které Kateřina II. považovala za důsledek útlaku rolníků ruskými obchodníky a měšťany, kteří se usadili ve vesnicích. Posledním bylo nařízeno, aby se vrátili do měst. V roce 1783 P. Passek přikázal vyplnit rozkaz carevny v Bělorusku, což se týkalo i veškerých Židů, žijících mimo město. Tak bylo z důvodu, že byli zapsáni do obchodního a měšťanského stavu. Tisíce židovských rodin musely opustit vesnice a přesídlit se do měst, kde nemohly najít ani práci, ani obydlí.¹²⁴ 3. května 1783 následovalo nařízení, podle kterého Židé měli být zdaněni na základě stavu, ve kterém budou registrováni (obchodní nebo měšťanský). Zrovnoprávnění s ostatními kupci a měšťany se týkalo nejen dané ale i oblasti stavovské samosprávy měst, která v té době velmi široce pokrývala život městské obchodní a průmyslové třídy, v této souvislosti funkce kahalů začaly být omezované. Když křesťanská společnost začala překážet ve volbách Židů do městské samosprávy, Kateřina ve zvláštním dopise adresovaném generálnímu guvernérovi Passekovi (13. května 1783) požadovala, aby byla obnovena jejich práva. Carevna se snažila zavést rovnost Židů před zákony ve veškerých sférách jejich života.¹²⁵

Ve stejném okamžiku byl vydán zákon, který dával právo na výrobu alkoholických nápojů a obchod s nimi statkářům (ve vesnicích) a magistrátům (ve městech), s tím, že v Bělorusku vláda zakázala statkářům převádět vinařský průmysl na kupce a měšťany, kteří žili na jejich půdě, včetně Židů.¹²⁶ Během tohoto období jak měšťtí obyvatelé, tak i venkovští, zejména šlechtici a měšťané, zoufale bojovali za právo vyrábět v Bělorusku alkoholické nápoje. Židé, aktivní účastníci obchodu s vínem ve městě i na venkově, se právě v tomto boji ocitli.¹²⁷

Na přelomu XVIII. – XIX. století se destilací a obchodem s vínem věnovali nejružnější společenské vrstvy: šlechtici, duchovní, měšťané, rolníci (v některých velmi vzácných případech povolovali zeměpáni vyrábět vodku svým poddaným). Z tohoto vyplývá, že výroba a prodej alkoholu byla „všeobecným“ povoláním, ačkoli rozhodující role samozřejmě patřila zeměpánům. Destilace v běloruské oblasti existovala po staletí a patřila zeměpánům. Hlavním spotřebitelem vodky bylo rolnictvo, což byla nejpočetnější vrstva společnosti, zejména proto,

---

¹²⁴ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹²⁵ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 7, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, str.496.

¹²⁶ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹²⁷ СОРОКИНА И., Парадоксы борьбы российского правительства с «питейным промыслом» евреев в конце XVIII – первой половине XIX в. (по материалам Беларуси). in КАПЛАНОВ Р.М., МОЧАЛОВА В.В., Материалы Одиннадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике, Часть 1, Институт славяноведения РАН, РСО Академическая серия, Выпуск 16, Москва 2004, ISBN 9-8604-020-1., str. 153.

že vodka nikomu nebyla vnucována s takovou vytrvalostí jako nevolníkům. Za účelem propagace alkoholu pro spotřebitele byla vytvořena gigantická síť nápojových provozoven, hlavně krčem. Například v Grodnenské gubernii v roce 1814 takových provozoven bylo 7080. Vodka byla rolníkovi nabízena na každém kroku, a to nejen za hotovost, ale také na úvěr, výměnou za obilí, drůbež, dobytek atd. Existují informace, že mnozí zeměpáni určovali povinné množství vodky, kterou rolník musel vypít za rok, v opačném případě musel zaplatit cenu tohoto množství. Všechna mimořádná práce pro zeměpána byla zaplácena vodkou anebo potvrzenkou o vstupu do krčmy.¹²⁸

Opíjení národa zeměpány nabývá charakteru sociální epidemie. Tímto způsobem se vodka stala jedním z nejdůležitějších prvků vykořisťování rolníků zeměpány. Ale právě Židé se stali nástrojem vykořisťování v rukou vládnoucí třídy. Žid zastínil faktického majitele vesnice, tzn. i majitele lihovaru a krčmy, jimž ve skutečnosti byl zeměpán. Koncentrace Židů v malém podnikání s nájmem, zejména v obchodu s alkoholem, byla příliš nápadná. Proto feudálové, pro které Židé pracovali, velmi snadně z nich udělali „obětní beránky“. Židům bylo připisováno to, že můžou za katastrofický stav zásob potravin a solventnosti vesnice. Židé byli obviněni z „vykořisťování venkovského obyvatelstva“ a „z narušení prosperity rolníků“. Nejoblíbenějším cílem těchto obvinění byli židovští hostinští.¹²⁹

V roce 1784 zástupci Běloruských kahalů se vydali na cestu do Petrohradu, aby dosáhli zrušení těchto nařízení, které zhoršovaly postavení Židů. Setkali se s příznivým postojem vlády.¹³⁰ V roce 1785 byla vydána Charta práv a výhod měst Ruského impéria rus. «Грамота на права и выгоды городам Российской империи»¹³¹ (známá také jako Charta měst z roku 1785 rus. “Жалованная грамота городам 1785 г.”), která společně se zákonodárným aktem Instituce pro správu gubernií Ruského impéria rus. «Учреждения для управления губерний Всероссийской империи» z roku 1775 určovala právní postavení Židů v rámci reformování

---

¹²⁸ СОРОКИНА И., Парадоксы борьбы российского правительства с «питейным промыслом» евреев в конце XVIII – первой половине XIX в. (по материалам Беларуси). in КАПЛАНОВ Р.М., МОЧАЛОВА В.В., Материалы Одиннадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике, Часть 1, Институт славяноведения РАН, ИИЯ Академическая серия, Выпуск 16, Москва 2004, ISBN 9-8604-020-1., str. 153 – 154.

¹²⁹ СОРОКИНА И., Парадоксы борьбы российского правительства с «питейным промыслом» евреев в конце XVIII – первой половине XIX в. (по материалам Беларуси). in КАПЛАНОВ Р.М., МОЧАЛОВА В.В., Материалы Одиннадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике, Часть 1, Институт славяноведения РАН, ИИЯ Академическая серия, Выпуск 16, Москва 2004, ISBN 9-8604-020-1., str. 154.

¹³⁰ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹³¹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

stavů.¹³² Podle těchto dokumentů byli Židé z bývalých polských území zařazeni mezi městské stavy obchodníků a měšťanů jako nejvíce odpovídající jejich tradičním povoláním.¹³³ Charta měst z roku 1785 zřídila pro obyvatele měst základy samosprávy, v zásadě podobné principům Charty šlechty (rus. Жалованная грамота дворянству) vydané ve stejném roce. Skládala se z manifestu, 16 oddílů a 178 paragrafů. Tato charta dokončila formování struktury městské společnosti, která byla tvořena příslušníky daňových stavů („lidí třetího stavu“ nebo „obecně měšťan“) - obchodníci, měšťané a řemeslníci. Bylo upevněno jednotné pojetí měšťanského stavu pro veškeré obyvatelstvo měst bez ohledu na povolání a druh činnosti. To znamená, že městské občanství bylo definováno jako soubor práv a povinností spojených se vztahem k daním, povoláním (obchodování a živnosti), nemovitostmi atd. Informace o všech občanech měly být zapsány do tzv. městské obyvatelské knihy.¹³⁴

Obyvatelé měst byli do určité míry uměle rozděleni do šesti tříd podle majetkových a sociálních charakteristik.^{135,136} Tyto třídy pak volily dumu (rus. «шестигласная» дума¹³⁷) a Židé mohli být zařazeni do všech šesti tříd.¹³⁸ Od tohoto okamžiku Židé - měšťané mohli volit a být voleni do struktur městské samosprávy a židovští obchodníci mohli volně obchodovat na vnitřním trhu impéria.¹³⁹ Ve výsledku byli Židé nových běloruských gubernií prakticky narovnáni v právech s křesťany patřícími ke stejným stavům a současně si zachovali svou tradiční samosprávu uvnitř komunity - kahaly a rabínské soudy.¹⁴⁰

Křesťanské obyvatelstvo Běloruska a vnitřních gubernií nebylo připraveno přijmout takové radikální změny, nejen pro ruskou, ale také i pro osvícenou evropskou společnost, které

---

¹³² БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 18.

¹³³ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 18.

¹³⁴ Проект «100 главных документов российской истории» [doc.histrf.ru] – 20.8.2020.

¹³⁵ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹³⁶ Проект «100 главных документов российской истории» [doc.histrf.ru] – 20.8.2020.

¹³⁷ Duma šesti hlasů (Шестигласная дума) je výkonným („organizačním“) orgánem městské samosprávy v Ruském impériu, postaveným na stavovském principu. Byl zaveden Chartou měst (Жалованной грамотой) v roce 1785 a existoval až do reformy roku 1870 (v Petrohradě – do roku 1846, v Moskvě – do roku 1862). Skládal se ze starosty a šesti hlasujících, po jedné z každé ze šesti „kategorií“ městského stavu.

¹³⁸ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹³⁹ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 18.

¹⁴⁰ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 18.

se tykaly sociálního postavení Židů.¹⁴¹ Navzdory odporu běloruské správy 21. ledna 1786 bylo vydáno nařízení Senátu, které umožnilo Židům žít ve vesnicích (toto bydliště bylo považováno za dočasné); Židům bylo povoleno převzít výrobu a prodej alkoholických nápojů od statkářů, zatímco křesťanští obchodníci a měšťané tato práva neměli. Nařízení potvrdilo, že Židé mají právo volit a být voleni jako soudci a do obecných úřadů stejně jako křesťané. Senát dokonce povolil používání hebrejského jazyka u obecných soudů k řešení sporů mezi Židy a souhlasil s přáním kahalů, aby případy týkající se „židovského duchovenstva“ a náboženských otázek byly ve výlučné pravomoci židovských soudů. Bylo potvrzeno právo kahalů na rozdělení daní z hlavy a vybírání peněz pro potřeby veřejnosti.¹⁴² Ale ve volbách do nových orgánů městské samosprávy v roce 1786 však museli čelit omezením svých zákonných práv. Vitebský magistrát¹⁴³ nařídil vyloučit Židy z haly, kde se měly volby konat, a vymazat ze seznamu voličů Židy, kteří žili ve vesnicích. Situace nezměnily ani opakující se požadavky petrohradských úřadů, a dokonce i samotné imperátorky. Židé nemohli plně využít práva účastnit se voleb na stejném základě jako křesťané kvůli aktivnímu odporu křesťanského obyvatelstva, zejména ze strany polských feudálů.¹⁴⁴

V roce 1785 se běloruští Židé obrátili na imperátorku se stížností na porušení jejich práv místní správou. Kateřina II přeposlala stížnost Senátu, který na základě této stížnosti vydal výnos 7. května 1786. Podle výnosu byla hlavně zamítnuta žádost o zapsání Židů do obchodního stavu v Rižském předměstí, protože „v jiných městech kromě běloruských gubernií neplatí zvláštní imperiální příkaz o jejich bezproblémovém zapsání do obchodníků a měšťan.“¹⁴⁵

Nehledě na existenci výnosu z roku 1786 židovští kupci se stejně snažili zapsat mezi smolenské kupce, ale v roce 1789 jejich žádost o zapsání byla zamítnutá.¹⁴⁶ Židé se však i nadále zapisovali do obchodního stavu v Moskvě a Smolensku. Využili toho, že podle ruských zákonů mohli měšťané a obchodníci (jak Židé, tak i křesťané) žít pouze v těch obcích, v nichž

---

¹⁴¹ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 18.

¹⁴² [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁴³ Městské magistráty (Городовые магистраты) - v Rusku, orgány místní samosprávy na úrovni města a městský soud v letech 1724-1727 a 1743-1778, v letech 1775-1800 a 1802-1864 se jednalo pouze o městský soud.

¹⁴⁴ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁴⁵ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

¹⁴⁶ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

měli trvalý pobyt, avšak v roce 1782 byla pro Bělorusko udělána výjimka a Senát umožnil obchodníkům se pohybovat z města do města, „v závislosti na tom, jestli to vyhovuje jejich obchodu“. Očividně se předpokládalo, že se toto povolení se bude vztahovat pouze na Bělorusko, ale židovští obchodníci začali odcházet za obchodem do Moskvy a Smolenska a zapisovat se do obchodního stavu těchto měst¹⁴⁷. Tento výnos z roku 1782 o právu běloruských obchodníků pohybovat se z jednoho města do druhého vykládali extenzivně. Proto židovští kupci začali obchodovat i ve „vnitřních“ guberniích.¹⁴⁸ Například tři Židé se zapsali do 1. obchodnické gildy¹⁴⁹ v Moskvě a vedli své obchodní záležitosti ve spolupráci s ruskými kupci. Nejvýznamnějším židovským obchodníkem Moskvy byl Nota Notkin.¹⁵⁰ Křesťanští obchodníci, kteří byli nespokojeni s konkurencí ze strany Židů, podali stížnost moskevskému vrchnímu veliteli - knížeti A. Prozorovskému¹⁵¹. Podle jiných zdrojů na začátku r. 1790 se moskevské obchodní společenství¹⁵², a městský náčelník M.P. Gubin^{153,154} obrátili na moskevského vrchního velitele, generála en chef¹⁵⁵ P.D. Eropkina¹⁵⁶, ve prospěch, kterého se také přikláním i já, protože jeho jméno se v této věci objevuje ve více než jednom zdroji. Tento problém s jmény s největší pravděpodobností nastal kvůli tomu, že oba (jak Prozorovský tak i Eropkin) byli ve stejném roce moskevskými veliteli, jenomže jeden začal v roce 1790 a druhý službu skončil. Kupci si dožadovali o odstranění Židů z Moskvy a tvrdili, že poslední se tam

---

¹⁴⁷ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁴⁸ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

¹⁴⁹ Výraz gilda označuje volné sdružení či společenskou skupinu založenou pro zajištění vzájemné výpomoci v případě nouze. Společenství fungovala na základě domluvy, smlouvy či dohody, přičemž dohoda a smlouva se zakládala na oboustranné příslibné přísaze. Etymologicky slovo gilda označuje ve starohornoněmčině gelt – placení, plat, dar – germánsky geldan – proplatit, zaplatit. Bylo to tedy společenství založené nejen na přísaze, ale také na daru či platbě.

¹⁵⁰ Notkin Nota Chaimovič (Natan Note ze Šklova, také Natan Šklover; první polovina 18. století, Šklov, - 1804, Petrohrad), rusko-židovský veřejný činitel. Před dělením Polska (1772) byl obchodníkem v Mogilevě a za svou plodnou obchodní činnost získal od polského krále hodnost dvorního radního. Od roku 1788 byl společníkem ruských obchodníků, zabýval se dodávkami pro armádu G. Potemkina, po jehož smrti státní pokladna nevyplatila peníze dlužné Notkinovi, kvůli čemuž zbankrotoval.

¹⁵¹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁵² МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

¹⁵³ Gubin Michail Pavlovič (1740–1818) - starosta Moskvy, hájil zájmy obchodníků.

¹⁵⁴ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 19.

¹⁵⁵ General en chef (anglicky General-in-chief / francouzsky Général en chef) je vojenská hodnost v armádách některých států die označení pro nejvyšší služební hodnosti nebo pro zvláštní vojenské účely, ale také označení hodností pro vrcholné hodnostní stupně důstojníků, resp. řazení generality.

¹⁵⁶ Eropkin Petr Dmitrijevič (1724–1805) - státník, senátor, moskevský vrchní velitel (později se této funkci říkalo „vojenský guvernér“).

usadili nelegálně¹⁵⁷ (konkrétnější ve stížnosti bylo uvedeno, že „Židé mohli se dostat do Moskvy a zapsat se do obchodního stavu jenom podvodem a utajením, jinak by to nemohli udělat“)¹⁵⁸ a obchodovali s velmi levným zbožím, které podle stěžovatelů bylo samozřejmě pašováno, protože jinak by to nešlo.¹⁵⁹ Kupci předpokládali, že Židé sami roznášeli lidem domů zakázané maloobchodní zboží, které bylo dováženo z ciziny.¹⁶⁰ Židé nabízeli toto zboží za levnější cenu, což způsobovalo křesťanským kupcům citelné škody a zmatky. Podle kupců takový levný prodej prokazoval tajné přepašování přes hranice a utajení cla.¹⁶¹ Oni taktéž zdůrazňovali, že existuje docela hodně takových „extrémně nebezpečných židovských pašeráků“ ze zahraničí a Běloruska.¹⁶² Kupci také obviňovali Židy z toho, že oni „vždy odřezávali zlaté a stříbrné mince“.¹⁶³ Moskevští obchodníci byli obzvláště nespokojeni s aktivitami určitého Noty Chaimova, který poté, co v Moskvě nabral půjčky a zboží, s tím zmizel v zahraničí, což přivedlo hodně moskevských věřitelů k bankrotu.¹⁶⁴ Jako další argument moskevští obchodníci uvedli, že Židé jakoby nejsou tolerováni ve slušných zemích, což znamená, že by neměli být tolerováni ani v Moskvě.¹⁶⁵ Na závěr kupci napsali, že se staví proti pobytu Židů v Moskvě, neboť vycházejí pouze z obchodních zájmů a „v žádném případě nejde o jakýkoliv druh náboženské nesnášenlivosti nebo nenávisti vůči nim“.¹⁶⁶ Ve skutečnosti se moskevští kupci postavili proti všem konkurentům, bez ohledu na to, jestli to byli šlechtici, rolníci, měšťané, cizinci anebo Židé.¹⁶⁷

I malá část těchto obvinění stačila na to, aby jim vláda věnovala pozornost. Po předložení stížnosti bezprostředně následoval požadavek zemské správy (губернской

---

¹⁵⁷ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁵⁸ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

¹⁵⁹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁶⁰ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁶¹ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

¹⁶² [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁶³ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

¹⁶⁴ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 19.

¹⁶⁵ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 21.

¹⁶⁶ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁶⁷ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

администрации) na počet Židů žijících v Moskvě a okolnosti jejich zařazení do obchodního stavu.¹⁶⁸

Stížnost moskevských kupců byla předána Radě císařovny, která rovněž obdržela stížnost od Židů, že již nejsou přijímáni k moskevskému obchodnímu stavu.¹⁶⁹ V této odvetné petici Židé argumentovali tím, že nemohli porušit žádné z ustálených pravidel obchodu, protože mají svůj vlastní zákon, který zakazuje podvody a je založen na známých deseti přikázáních. A pokud by mezi Židy, stejně jako mezi všemi ostatními národy, existovali nepoctiví lidé, pak byli židovskou společností odsouzeni jako každou jinou. Co se týče narážky na to, že „slušné země“ netolerují Židy, byl uveden příklad Holandska, kde účast Židů na ekonomickém životě naopak jen přispěla k prosperitě země. Kromě toho židovští obchodníci zase odsoudili moskevské kupce za to, že ve vztahu k nim používali urážlivé slovo „Židy“ namísto „Eвреји“, které bylo používané státními úředníky. Tato odvetná petice fakticky byla prvním případem obvinění z porušování politické korektnosti v ruské historii – ještě předtím, než se začalo používat samotné toto slovo.¹⁷⁰

Rada v čele s Kateřinou II. odmítla stížnost od Židů s odůvodněním, že nevidí v jejich připuštění do vnitřních měst žádnou výhodu. Pravděpodobně hlavní roli při rozhodování sehrálo stanovisko člena Rady, který řídil obchodní rezort země, prezidenta hospodářského sboru Vorontsova, který se domníval, že pašované zboží a padělané peníze převáželi právě Židé.¹⁷¹ Vorontsov, který shromáždil a prostudoval všechny známé polemiky o této otázce, přednesl svou závěrečnou zprávu Radě u císařského nejvyššího soudu¹⁷². V této zprávě shrnul na základě všech dosud vydaných dekretů o Židech, že neexistují žádné přímé důvody pro jejich připuštění do vnitřních gubernií. Tato zpráva, jak bylo v té době obvyklé, se netýkala pouze zákonů, ale obsahovala také obecné úvahy o užitečnosti daných opatření a morálce. Právě tyto

---

¹⁶⁸ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 21.

¹⁶⁹ МИНДЛИН, А.Б. Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

¹⁷⁰ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 21.

¹⁷¹ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

¹⁷² Rada u císařského nejvyššího soudu (rus. Совет при Высочайшем дворе) byla poradním orgánem za vlády Kateřiny II., byla vytvořen za účelem řešení problémů, které vznikly v souvislosti s rusko-tureckými válkami.

„úvahy“, založené na argumentech Moskvanů a běloruské šlechty o „nemorálnosti“ Židů, vedly k závěru o škodlivosti jejich připuštění do Ruska.¹⁷³

Ve svém závěru Vorontsov, přestože dal za pravdu tvrzením židovských obchodníků o tom, že přítomnost Židů v Holandsku přispěla k prosperitě, dodal, že „polští, pruští a němečtí Židé, kteří žijí v Bělorusku, Polsku a Kralovicích, jsou úplně jiného druhu a vykonávají své obchody, abych tak řekl, jako Cikáni – s lžemi a podvody, a jejich jediná činnost je klamat prostý lid“. Tento citát ukazuje, jak ze začátku upřímná touha vysokého úředníka vyřešit praktický problém, se pod vlivem kolujících předsudků, úplně proměnila a vedla k dalekosáhlým nespravedlivým závěrům.¹⁷⁴

Židům bylo zakázáno se zapisovat do obchodního stavu ruských měst mimo Bělorusko; zároveň dostali povolení na přestěhování se do Jekatěrinoslavského místokrálovství a do Tavrické oblasti, které zahrnovali země připojené k Rusku v důsledku rusko-tureckých válek z druhé poloviny 18. století (vláda měla zájem na jejich osídlení a rozvoji).¹⁷⁵

Tento zákaz byl vydán 23. prosince 1791 ve formě dekretu¹⁷⁶ a nabyl platnost zákona.¹⁷⁷ Zpráva Voroncova se stala klíčovým dokumentem, který sloužil jako základ pro tento osobní dekret císařovny.¹⁷⁸ Výňatek z protokolu ze zmíněné Rady u císařského nejvyššího soudu¹⁷⁹ zněl: „Židé nemají právo se zapisovat do obchodního stavu ve vnitřních ruských městech a přístavech, ale jak již bylo uvedeno na základě Našich nařízení mohou vykonávat práva občanů a měšťanů v Bělorusku. Potvrzujeme přesné dodržování o tom vydaných dekretů. Uznali jsme za dobré rozšířit nad to občanská práva Židů i mimo běloruské gubernie na Jekatěrinoslavské naměstničestvo a Tavrickou oblast.“¹⁸⁰

---

¹⁷³ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 21–22.

¹⁷⁴ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 22.

¹⁷⁵ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁷⁶ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

¹⁷⁷ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁷⁸ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 22.

¹⁷⁹ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 22.

¹⁸⁰ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

V 18. století pojem „občanství“ nebyl synonymem pojmu „poddanství“. Občanství vypovídalo pouze o příslušnosti k určitému městu, což je patrné například z čl. 56 „Charty práv a výhod měst Ruského impéria“ z roku 1785, kde se uvádí, že ti, kteří nejsou zapsáni do městské matriky¹⁸¹ (rus., городова́я кни́га) nemají občanství tohoto města.¹⁸²

Ačkoli se zdá, že výnos z roku 1791 otevřel Židům nové rozsáhlé jižní země, lze právě tento rok považovat za faktický začátek existence „zóny trvalého židovského osídlení“; ale v té době se takové označení ještě nepoužívalo.¹⁸³ Musíme mít na zřeteli, že sama Kateřina II. si nestanovila za cíl vytváření zóny osídlení, ale pouze se řídila obvyklou v Rusku praxí, co se týkalo práv kupců a měšťanů na přestěhování v rámci území.¹⁸⁴

Tímto způsobem v prosinci 1791 v důsledku konfliktu s moskevskými konkurenty židovští obchodníci ztratili právo svobodně se pohybovat v rámci území Ruského impéria a možnost se připisovat k obchodnickým gildám ve vnitřních guberniích. Tyto práva a možnosti měli jenom od prvního dělení Polska v roce 1772 až do vydání tohoto výnosu. Výjimka byla poskytnuta pro Jekatěrinoslavské místokrálovství a Tavrickou oblast, tedy pro ty regiony Novoruska, ve kterých byla do té doby podporována židovská kolonizace. Aby mohli Židé cestovat do hlavních měst z komerčních nebo soudních důvodů, museli nyní získat zvláštní povolení od kanceláři místního gubernátora, které bylo vydáváno zpravidla na dobu ne delší než jeden rok.¹⁸⁵ Jak již bylo zmíněno, v roce 1792 nařídila císařovna vyhoštění všech zahraničních Židů z Ruska.

---

¹⁸¹ Мěstská matrika (rus. Городова́я обыва́тельская кни́га) - dokument, ve kterém byly registrovány informace o občanech (obyvatelích) měst.

¹⁸² МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

¹⁸³ МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].

¹⁸⁴ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁸⁵ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 22–23.

3.2. «Edikt o uspořádání Židů» z roku 1804

Alexander I. (1801–1825) nastoupil na trůn po násilné smrti svého otce, císaře Pavla (11. března 1801) a hned se s nadšením začal věnovat vnitřním reformním činnostem.¹⁸⁶ Na začátku vlády Alexandra I. v Rusku existovalo mnoho protichůdných zákonů o Židech, které byly publikovány hlavně za Kateřiny II.¹⁸⁷ Myšlenka revize zákonů o Židech patřila předchozí vládě: za tímto účelem byl po dobu čtyř let v Senátu, v té době nejvyšší státní instituci, shromažďován příslušný materiál.¹⁸⁸ Senát navíc nashromáždil řadu stížností od Židů na jejich situaci a porušování práv. Veškeré tyto okolnosti vyžadovaly obnovení židovské legislativy.¹⁸⁹ Ale s nástupem nové vlády se vývoj židovské reformy dostal do nových vnějších podmínek, které se měly odrazit i v jejím vnitřním obsahu.¹⁹⁰

V roce 1802 hrabě V.P. Kočubej¹⁹¹, který doprovázel cara na cestě napříč Ruskem, napsal, že po svém návratu do hlavního města car chce zřídit výbor, který by „poskytoval názory na obecný postoj k Židům“, s tím že „různé okolnosti týkající se Židů, samotnému carovi při projíždění polskými guberniemi, donutily cara uznat, že tato míra je nezbytná“. Jako výsledek, v roce 1802 byl zřízen Výbor pro správu Židů (rus. Еврейский комитет)¹⁹², v ruské dějepisné literatuře je často označován jako První výbor pro správu Židů, jejíhož hlavním úkolem bylo přezkoumání veškerého legislativního materiálu, který se týkal Židů a přijetí nových zákonů.^{193,194}

---

¹⁸⁶ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.797.

¹⁸⁷ МИНДЛИН, А., Евреи при Александре Первом, «Корни», Общественно-публицистический и культурно-просветительский журнал еврейских общин России, Украины и других стран СНГ, 2004 год, № 23, dostupné online na: <http://amindlin.narod.ru/alex1.htm> [online], [cit. - 21.8.2020].

¹⁸⁸ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.797.

¹⁸⁹ МИНДЛИН, А., Евреи при Александре Первом, «Корни», Общественно-публицистический и культурно-просветительский журнал еврейских общин России, Украины и других стран СНГ, 2004 год, № 23, dostupné online na: <http://amindlin.narod.ru/alex1.htm> [online], [cit. - 21.8.2020].

¹⁹⁰ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.797.

¹⁹¹ Viktor Pavlovič Kočubej (11. listopadu 1768 – 3. června 1834) byl ruský hrabě (1799), pak kníže (1831), ruský státník, ministr vnitra (v letech 1802-1807, 1819-1823), předseda Státní rada (1827–1834) a Výboru ministrů (1827–1832), kancléř Ruského impéria (1834).

¹⁹² Výbor pro správu Židů z roku 1802 byla instituce v Ruském impériu, sestávající z nejvyšších představitelů ruské vlády, svolané s cílem obnovit zákony, které se týkaly Židů.

¹⁹³ МИНДЛИН, А., Евреи при Александре Первом, «Корни», Общественно-публицистический и культурно-просветительский журнал еврейских общин России, Украины и других стран СНГ, 2004 год, № 23, dostupné online na: <http://amindlin.narod.ru/alex1.htm> [online], [cit. - 21.8.2020].

¹⁹⁴ КАНДЕЛЬ, Ф., Книга времени и событий. История российских евреев. Том 1. Мосты культуры, Москва, 2002, str.226.

Zajímavé ale je, že většina z členů Výboru pro správu Židů, vytvořeného nařízením Alexandra I. z 9. listopadu 1802, byla liberálně smýšlející a sdílela názor hraběte S. Potockého¹⁹⁵ a vlivného státníka M. Speranského¹⁹⁶ o tom, že je nutné dát Židům některá občanská práva. Speransky, který řídil záležitosti výboru také tvrdil, že je potřeba umožnit jim vést velkoobchod ve vnitrozemském Rusku.¹⁹⁷ Výbor se skládal z pěti členů: hrabě V. Zubova¹⁹⁸, ministra vnitra V. Kočubeje, G. Děržavina, senátora S. Potockého a přítele ministra vnitra kníže A. Czartoryského.^{199,200} Zpočátku Výbor projevoval pevný záměr provést reformu v duchu pokroku a státní spravedlnosti.²⁰¹ Výbor měl za úlohu pečlivě zvážit návrhy Děržavina a vyjádřit názory na otázku uspořádání Židů nejen v Bělorusku, ale také v jiných guberniích získaných po dělení Polska.²⁰² Přes toto všechno edikt ve skutečnosti ještě víc omezoval oblasti otevřené pro svobodné usazování Židů.²⁰³ Edikt vycházel z „Názoru“ Gavrily Děržavina, ministra spravedlnosti, senátora, básníka, osvícence a antisemity.²⁰⁴ Představitel starého režimu, Gavrila Děržavin byl pokládán za „odborníka na židovskou otázku“ díky svému „Názoru“ na Židy, který byl „výsledkem“ jejího služební cesty do Běloruska za Pavla I. Julij

---

¹⁹⁵ Severin Osipovič Potocki (1762-1829) byl polský hrabě, ruský úředník (tajný radní, senátor), který pocházel z polské rodiny Potocki. První správce Charkovského vzdělávacího obvodu. Mladší bratr etnografa, spisovatele a archeologa Jana Potockého.

¹⁹⁶ Michail Michajlovič Speranskij (rusky: Михаи́л Миха́йлович Сперанский; 12. ledna 1772 – 23. února 1839) byl ruský reformátor za vlády Alexandra I. Pavloviče, jemuž byl blízkým poradcem, a později Mikuláše I. Pavloviče. Bývá označován za otce ruského liberalismu. Pocházel z nižších vrstev, ale díky svým schopnostem a tvrdé práci upoutal pozornost císaře Alexandra I. a poté, co získal jeho důvěru, vedl své reformní aktivity. Za vlády Mikuláše I. vedl práci na kodifikaci právních předpisů a položil základy teoretické jurisprudence (právní vědy) v Rusku. Podílel se na výchově Careviče Alexandra Nikolajeviče, který se o půl století později pokusil obnovit liberální reformy v Rusku.

¹⁹⁷ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

¹⁹⁸ Valerian Aleksandrovič Zubov (28. listopadu 1771 - 6. června 1804, Petrohrad, Ruské impérium) byl ruský hrabě (1793), generál pěchoty a ruský vojevůdce.

¹⁹⁹ Adam Jerzy Czartoryski (14. ledna 1770, Varšava, Polsko – 15. července 1861, Montfermeil, Francie) byl polský kníže, ruský ministr zahraničních věcí (1804–1806), senátor Kongresového Polska (1815), předseda polské Národní vlády (1831), předseda senátu, spisovatel, básník, mecenáš umění a kultury, nositel Řádu bílé orlice (1815).

²⁰⁰ МИНДЛИН, А., Евреи при Александре Первом, «Корни», Общественно-публицистический и культурно-просветительский журнал еврейских общин России, Украины и других стран СНГ, 2004 год, № 23, dostupné online na: <http://amindlin.narod.ru/alex1.htm> [online], [cit. - 21.8.2020].

²⁰¹ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str. 798.

²⁰² МИНДЛИН, А., Евреи при Александре Первом, «Корни», Общественно-публицистический и культурно-просветительский журнал еврейских общин России, Украины и других стран СНГ, 2004 год, № 23, dostupné online na: <http://amindlin.narod.ru/alex1.htm> [online], [cit. - 21.8.2020].

²⁰³ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²⁰⁴ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

Gessen²⁰⁵ však píše, že Děržavin skutečně seděl ve Výboru pro správu Židů, ale brzy odešel do důchodu a proto jeho přítomnost a názory měly jen malý dopad.²⁰⁶

Se svolením císaře mohl každý člen Výboru pozvat jednoho „nejosvícenějšího“ Žida, který by tomuto členovi radil v jeho práci. Děržavin pozval v prosinci 1802 petrohradského obchodníka a dodavatele armády N.Ch. Notkina, který v roce 1797 předložil Senátu návrh liberální židovské reformy a s kterým se Děržavin dobře znal.²⁰⁷

Když židovské komunity se dozvěděly o svolání Výboru, se začaly obávat zpřísnění „židovské politiky“, mimo jiné proto, že Výbor vycházel z „Názoru“ Děržavina, který považoval Židy zodpovědnými za opíjení a chudobu křesťanských rolníků.²⁰⁸ Prostřednictvím gubernátorů byla židovským komunitám zaslána uklidňující zpráva o cílech Výboru. Kočubej v oběžníku z ledna 1803 napsal, že „když byl zřízen Výbor pro správu Židů, vláda neměla v úmyslu zhoršovat jejich stav nebo omezovat je na výhodách; naopak chtěla jim nabídnout lepší uspořádání, zařazení do ruské společnosti a klid, aby Židé i nadále mohli pevně důvěřovat vládě, která dohlíží na to, aby měli prospěch“.²⁰⁹

Samotní Židé se taktéž zúčastnili diskuse o reformě v zastoupení několika poslanců zvolených židovskými komunitami a také těch Židů, kteří byli pozváni se svolením panovníka členy Výboru podle jejich osobní volby (jak již bylo uvedeno výše).²¹⁰ 20. září 1803 se konalo asi nejvýznamnější zasedání Výboru, kde byly do zápisu z jednání přidané velmi liberální rozsudky, které měly být přijaty jako základ konečného dokumentu o židovské reformě. Na zasedání bylo řečeno, že reformy, které vláda provádí nejsou spolehlivé. Židé by podle nich měli být vedeni k dokonalosti, otevírat jim cestu k přinášení prospěchu pro stát, pozorovat jejich pohyb a eliminovat vše, co by je mohlo svádět, ale nepoužívat k tomu sílu. „Méně zákazů a co

---

²⁰⁵ Julij Isidorovič (Juda Izrailevič) Gessen (8. března 1871, Oděsa - 22. srpna 1939, Leningrad) - ruský historik, spisovatel, autor vědeckých prací o historii židovského národa.

²⁰⁶ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.798.

²⁰⁷ МИНДЛИН, А., Евреи при Александре Первом, «Корни», Общественно-публицистический и культурно-просветительский журнал еврейских общин России, Украины и других стран СНГ, 2004 год, № 23, dostupné online na: <http://amindlin.narod.ru/alex1.htm> [online], [cit. - 21.8.2020].

²⁰⁸ КАНДЕЛЬ, Ф., Книга времени и событий. История российских евреев. Том 1. Мосты культуры, Москва, 2002, str.226.

²⁰⁹ МИНДЛИН, А., Евреи при Александре Первом, «Корни», Общественно-публицистический и культурно-просветительский журнал еврейских общин России, Украины и других стран СНГ, 2004 год, № 23, dostupné online na: <http://amindlin.narod.ru/alex1.htm> [online], [cit. - 21.8.2020].

²¹⁰ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.798.

nejvíce svobody“.^{211,212} Ale pak na toto motto bylo úplně zapomenuto.²¹³ Poté napsali, že ve vzdělávání Židů je nutné „upřednostňovat prostředky tichého souhlasu, stimulovat jejich vlastní aktivity“ a odstranit pouze překážky, které závisí na vládě.²¹⁴

O rok později, v říjnu roku 1804, byl Alexandru I. představen návrh „Ediktu o Židech“ vypracovaný Výborem, jakož i důvodová zpráva vypracovaná jiným tónem než Kočubejho oběžník a zmíněné motto ze zasedání.^{215, 216} Ve zprávě se uvádělo, že Výbor se opřel o tyto zásady: přetvoření samosprávy Židů, podrobení je stejnému řádu jako pro všechny ruské poddané; zajištění vzdělání; zapojení Židů „do zemědělství, chodu továren, řemesel a spolků“. Nesoulad výše uvedených pozic zněl v tom, co jim předcházelo: „Vyvést Židy z ponižujícího stavu tím, že se jim poskytnou způsoby, jak se obrátit k tvrdé práci, vydělávat si na jídlo čestným a neškodným způsobem,“ a vysvětlení: musí se potlačovat drobné zneužívající obchody a musí se schvalovat obecně užitečná práce Židů.²¹⁷ Zpráva také hovořila o potřebě přijmout „skutečná“ opatření k transformaci židovského života; v samotném návrhu bylo jasně vidět kmitání mezi reformní a represivní politikou.²¹⁸

V době, když se senát pod vedením Pavla I. začal zabývat židovskou otázkou, jeho cílem bylo zlepšit postavení pouze křesťanských rolníků, jejichž těžká situace byla způsobena podle tehdejšího mínění (podporovaného výše zmíněným „Názorem“ Děržavina) nikoliv nevolnictvím, ale pobytem Židů ve vesnicích, kde se zabývali destilací alkoholu, pronájmem apod. Výbor přistupoval k reformě širěji než Senát: chtěl zlepšit i těžkou situaci samotných Židů. V nadcházejících reformních činnostech však dominantní význam stále byl v tom, aby

---

²¹¹ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.798.

²¹² МИНДЛИН, А., Евреи при Александре Первом, «Корни», Общественно-публицистический и культурно-просветительский журнал еврейских общин России, Украины и других стран СНГ, 2004 год, № 23, dostupné online na: <http://amindlin.narod.ru/alex1.htm> [online], [cit. - 21.8.2020].

²¹³ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.798.

²¹⁴ МИНДЛИН, А., Евреи при Александре Первом, «Корни», Общественно-публицистический и культурно-просветительский журнал еврейских общин России, Украины и других стран СНГ, 2004 год, № 23, dostupné online na: <http://amindlin.narod.ru/alex1.htm> [online], [cit. - 21.8.2020].

²¹⁵ МИНДЛИН, А., Евреи при Александре Первом, «Корни», Общественно-публицистический и культурно-просветительский журнал еврейских общин России, Украины и других стран СНГ, 2004 год, № 23, dostupné online na: <http://amindlin.narod.ru/alex1.htm> [online], [cit. - 21.8.2020].

²¹⁶ КАНДЕЛЬ, Ф., Книга времени и событий. История российских евреев. Том 1. Мосты культуры, Москва, 2002, str.229.

²¹⁷ МИНДЛИН, А., Евреи при Александре Первом, «Корни», Общественно-публицистический и культурно-просветительский журнал еврейских общин России, Украины и других стран СНГ, 2004 год, № 23, dostupné online na: <http://amindlin.narod.ru/alex1.htm> [online], [cit. - 21.8.2020].

²¹⁸ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.798.

„se zneškodnil Žid“ a dále „chránit rolníky před ekonomickou nadvládou Žida a obecně ochránit zájmy křesťanského obyvatelstva“. Když byl návrh zákona vypracovaný Výborem zveřejněn 9. prosince 1804 ve formě „Ediktu o Židech“ (Перв. Собр. Закон., № 21547/První sbírka zákonů, č. 21547), pak v osobním dekretu cara k Senátu, který doprovázel nový zákon, bylo řečeno, že Edikt odpovídá skutečnému dobru Židů, ale zároveň bylo poznamenáno, že nová pravidla byla ustanovena „ve prospěch původních obyvatel“. Samozřejmě o potřebách Židů bylo zapomenuto a starost o křesťany měla přednost. Jak uváděl osobní dekret cara tato reforma byla vůbec začatá kvůli opakovaným stížnostem na cara a Senát o tom, že „v guberniích, kde žijí Židé, dochází k různým zneužíváním z jejich strany a nepokojům na úkor zemědělství a průmyslu obyvatel“. Výbor byl progresivní ve chvíli, kdy uvažoval o zlepšení života Židů jako organické součásti obyvatelstva impéria, ale sebemenší zájem té či oné skupiny křesťanské společnosti přiměl bez obav k obětování přirozených práv Židů.²¹⁹ Spolu s tím Výbor přísně dbal o to, aby Židé dodržovali vše, co pro účely reformy považoval za nutné. Nový zákon zachoval svobodu Židů v otázkách víry a samosprávy, ale bylo zrušeno právo kahalů a rabínů na veřejné tresty a exkomunikaci. Toto omezení bylo částečně způsobeno vnitřním náboženským rozporem mezi chasidy a *mitnagdim* (odpůrci). V důsledku tohoto náboženského rozkolu bylo každému hnutí povoleno mít vlastní synagogu a rabíny.²²⁰

Alexandrův „Edikt o uspořádání Židů“ z 9. prosince 1804 se stal první ruskou systematickou sbírkou zákonů o Židech.²²¹ Zákonodárce se zde snažil dát dohromady veškeré právní normy, které se týkaly Židů, do jednoho úředního soupisu. Dále během 19 a 20. století tento základ byl velmi horlivě doplňován o další právní normy.²²² Edikt přísně nařizoval všem Židům, aby se zaregistrovali v jedné z pěti možných „tříd“ - továrníci, řemeslníci, kupci, měšťani nebo zemědělci a umožnil židovským kupcům, továrníkům a řemeslníkům společně

---

²¹⁹ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.798-799.

²²⁰ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.799.

²²¹ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. К юбилею еврейской эмансипации. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

²²² ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН, Законы о евреяхъ. Систематическій обзоръ действующихъ законоположеній о евреяхъ съ разъясненіями правительствующаго сената и Центральныхъ правительственныхъ установленій., Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1914., str. V

se svými rodinami zůstat mimo zóny osídlení, ale pouze dočasně (přestože mohli zůstat na dlouhou dobu, ale nutně dočasnou!).²²³

Edikt uznal právo Židů na osobní svobodu „pod ochranou zákonů na stejném základě jako všechny ostatní ruské poddané obyvatelstvo“; nikdo nesměl „utlačovat nebo dokonce rušit je při výkonu jejich práva na vyznání víry a v občanském životě, ani slovem, ani skutkem“. Nový zákon, který vyhlásil tyto liberální principy, přesto zachoval stará omezení zóny osídlení v západních guberniích.²²⁴ Taktéž dle „Ediktu o uspořádání Židů“, který v roce 1804 schválil Alexander I., bylo židovským zemědělcům umožněno žít v Astrachaňské a Kavkazské gubernii.²²⁵

Nicméně podle „Ediktu“ se oprávnění k pobytu, oprávnění k pronájmu a právo na obchodování nemusely shodovat. Proto tohle zdánlivě široké gesto, které edikt obsahoval, tedy zvětšení zóny osídlení díky územím Astrachaňské a Kavkazské gubernie, ve skutečnosti bylo fiktivní. Židům - zemědělcům tam bylo povoleno nabývat neobydlené území a je vlastnit, ale usazovat se tam bylo stále zakázáno. To platilo s výjimkou těch, kteří již na Kavkaze žili, přičemž žili dávno. Do této výjimky spadali gruzínští a horští Židé. Stále však platilo to, že principu zóny osídlení se nevyhnuli ani oni. Další věc je, že obrysy jejich vlastní zóny osídlení - „kavkazské“ - byly odlišné: Kavkazská, Bakukská, Tiflisská a Kutaisská gubernie. V roce 1862 se to však stalo zbytečným luxusem a 266 rodin gruzínských Židů bylo například striktně připsáno k městům jejich bydliště (Tiflis, Kutais, Cchinvali, Oni, Kulaši atd.).²²⁶

Tento Edikt nabízel židovskému obyvatelstvu možnost kolonizace venkova s pomocí státu. Tím bylo myšleno zejména Novorusko. Jako příklad můžeme uvést chersonskou gubernii, kam se přestěhovalo několik tisíc Židů, avšak narazili na nedostatečnou připravenost ze strany úřadů a na tak chaotické poměry, že projekt musel být roku 1810 pozastaven.²²⁷

Nový zákon přelomil existující zákaz překračovat zónu osídlení tím, že umožnil továrníkům, řemeslníkům, umělcům a obchodníkům dočasně se usadit se svými rodinami ve

---

²²³ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

²²⁴ КАНДЕЛЬ, Ф., Книга времени и событий. История российских евреев. Том 1. Мосты культуры, Москва, 2002, str.229.

²²⁵ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²²⁶ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

²²⁷ HAUMANN, H., Dějiny východních Židů, Olomouc, Votobia, 1997, ISBN 80-7198-181-8, str.79.

vnitřních guberniích Ruska a hlavních městech. K tomu však museli Židé získat speciální „pasy guvernérů“, stejně jako kdyby cestovali do zahraničí. Získat takový pas bylo velmi obtížné a Židé začali žádat o jejich zrušení, ale v tomto jim vyhověno nebylo.^{228, 229} Židé dostali povolení získávat půdu, ale pouze neobydlenou, tj. bez nevolníků, ale s právem využívat služeb najatých křesťanských pracovníků, což bylo do té doby zakázáno. Nový zákon tak položil základ židovské kolonizaci venkova na jihu Ruska, poskytl státní půdu pro účely židovského zemědělství a ustanovil některá privilegia pro židovské zemědělce v souvislosti s odvody daní. Edikt z roku 1804 osvobodil Židy, které žili na statkářské půdě od soudní moci statkařů, ale současně omezil jejich svobodu pohybu a vyžadoval, aby při opouštění půdy Židé prokazovali statkáři, že splnili veškeré své povinnosti vůči němu. V novém zákoně zůstala nevyřešenou otázka účasti Židů na veřejné samosprávě. Na jedné straně Výbor omezil činnost kahalů, přičemž mu dal za úkol pouze vybírat daně, na druhé straně se však neodvážil obnovit předchozí rovnost Židů s křesťany v místní stavovské samosprávě, z toho důvodu, „aby se nesnížil význam křesťanského obyvatelstva“. Zároveň nebylo možné tato omezení potvrdit, protože odporovali původním „transformačním“ úkolům Výboru, a proto se o této otázce nemluvilo a vše bylo ponecháno jako dříve. Došlo dokonce k určitému zhoršení: pro „kulturní vzestup“ bylo nutné, aby Židé ovládali jeden z jazyků – ruštinu, polštinu nebo němčinu, a proto Výbor rozhodl, že v městských orgánech by měli být pouze ti Židé, kteří umí psát v jednom z těchto jazyků, i když na tato místa byli dosazováni ngramotní křesťané.²³⁰

Představa o obrození Židů byla v projektech interpretován různě. Básník Děržavin, autor nejrozsáhlejšího „díla“ k této problematice, si dal za cíl osvětlit Židy hlavně zničením Talmudu, který podle tehdejšího mínění v sobě skrýval zdroj nepřátelství Židů vůči křesťanům. Ale nehledě na obrovské rozdíly těchto projektů, společnou byla vytrvalá myšlenka přilákání Židů ke společné kultuře, to znamená k obecnému vzdělání. Proto vláda vyšla vstříc tomuto společnému přání.²³¹ Edikt z roku 1804 poprvé dával právo židovským dětem studovat na všech základních školách, gymnáziích a univerzitách Ruského impéria „bez jakéhokoli rozdílu od

---

²²⁸ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.799-800.

²²⁹ КАНДЕЛЬ, Ф., Книга времени и событий. История российских евреев. Том 1. Мосты культуры, Москва, 2002, str.229.

²³⁰ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.799-800.

²³¹ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na: [<https://librusec.pro>].

ostatních dětí“, ale bylo vydáno varování, že pokud Židé toto právo nevyužijí, na jejich náklady budou založeny speciální židovské školy s výukou jednoho z jazyků - ruštiny, němčiny nebo polštiny.²³² Vláda však k provedení tohoto varování nepřijala žádná opatření (možná kvůli chudobě židovského obyvatelstva), i když se zdá, že o to žádali i židovští poslanci, kteří byli povoláni do hlavního města.²³³ Další Výbor z roku 1809²³⁴ dokonce odmítl petici židovských poslanců, aby před vstupem do všeobecných vzdělávacích institucí židovské děti studovali v speciálních základních židovských školách.²³⁵

Tímto způsobem státní moc zamýšlela přilákat židovskou mládež ke vzdělávání, naučit je ruskou gramotnost, aby se tak zvýšila, jak se jim zdálo, nízkou kulturní a morální úroveň Židů. Ale židovská společnost, která měla národně-religiózní charakter, se obávala osvícení a považovala ji za namířenou proti stoletým základům národní kultury. V ruských státních vzdělávacích institucích byli Židům cizí jak lidé, tak i jazyk. Vzdělání a osvícení samo o sobě pro ně nemělo žádnou skutečnou hodnotu.²³⁶ Židé žili ve své uvržené komunitě uvnitř zóny osídlení, proto si ve svém každodenním životě vystačili s židovskou gramotností a vzděláním, které získali v židovských školách a doma. Proto Židé nevyužili možnost, která jim otevřela vstup do vládních škol, i když vláda ve svém usnesení slibovala, že žádné židovské dítě nebude odváděno od jeho náboženství a nebude nuceno učit se tomu, co je v rozporu s ním.²³⁷ Tímto se tak otázka židovského vzdělání a osvícení za vlády Alexandra I. nikam neposunula.²³⁸

V podstatě nejdůležitější z úloh Výboru bylo vyřešení jedné jediné otázky. Byla to otázka pobytu Židů ve vesnicích, kde se o zabývali obchodem, údržbou hostinců, zejména nezákonnou destilací alkoholu, nakládáním s alkoholem a pronájmem různých prostor

---

²³² КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.797.

²³³ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na: [<https://librusec.pro>].

²³⁴ Nový židovský výbor z 5. ledna 1809, kterému předsedal senátor Popov, za účasti senátora Alekseeva, který byl pověřen řešením otázky vystěhování a zvážením dalších článků Řádu z roku 1804, na základě kterých byly obdrženy stížnosti od židovských poslanců.

²³⁵ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.801-802.

²³⁶ МИНДЛИН, А., История «процентных норм» (Ограничения в общем образовании евреев в XIX – начале XX вв.), dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm].

²³⁷ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na: [<https://librusec.pro>].

²³⁸ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na: [<https://librusec.pro>].

statkářského hospodářství. Opakované pokusy Kateřiny II. vyhnat Židy z ujezdů²³⁹ za účelem zlepšení blahobytu rolníků byly neúspěšné, protože pobyt Židů ve vesnicích byl způsoben odvěkými socioekonomickými podmínkami. Různé materiály, které měl Výbor k dispozici, svědčily o tom, že i kdyby některé činnosti Židů byly škodlivé pro rolnické obyvatelstvo, nevyplývalo to z žádných zvláštních vlastností jejich průmyslových činností, ale protože opíjení a chudoba rolníků byla zjevným důsledkem nevolnictví a špatného hospodaření statkářů. Z tohoto materiálu bylo také zřejmé, že Židé byli stejné oběti ekonomické situace regionu jako rolnictvo. Z toho plynulo to, že i Židé vedli žebrácký život, protože téměř všechny příjmy z prodeje alkoholu rolníkům odváděli buď do rukou statkářů anebo do státní pokladny. Výbor nemohl radikálně změnit stávající státní a ekonomický systém založený na nevolnictví. Zdaleka nepřemýšlel o omezení moci statkářů a porušování jejich materiálních zájmů. Proto byla represivní opatření namířena pouze proti Židům.²⁴⁰

Nejzávažnějším byl 34. článek „Ediktu“.²⁴¹ Podle tohoto článku Židům bylo zakázáno pronajímat různá odvětví statkářského hospodaření, být majiteli obchodů s alkoholickými nápoji a hostinců na venkově, žít ve vesnicích a dědinách (v některých guberniích – od 1. ledna 1807, v jiných – od 1. ledna 1808).^{242, 243, 244} Zřejmě to se stalo pro Židy největší katastrofou. To připravilo o živobytí třetinu židovské populace, která měla na vesnicích pronájem nebo tam provozovala hostince.²⁴⁵ Přes žádosti předkládané vládě o odložení vyhoštění jak ze strany židovských komunit, tak i ze strany statkářů (měli by velké ztráty v důsledku odstranění židovských nájemců z jejich statků), úřady začaly vyhánět Židy, obvykle pod ozbrojeným doprovodem. Ve městech se Židé ocitli na ulici bez bydlení a bez práce. Gubernátoři začali

---

²³⁹ Ujezd (rusky уезд, [u'jest]) je někdejší administrativní dělení Rusi, Moskevského knížectví, Ruského impéria a zpočátku také RSFSR a jeho původ sahá do 13. století. Ujezdy byly po většinu dějin Ruska druhým stupněm administrativního dělení. Poté, co Rusko anektovalo Ukrajinu, Záporoží a Krymský chanát, tato území byla následně reformována a rozdělena na ujezdy, nicméně ty byly místním obyvatelstvem nadále nazývány povity.

²⁴⁰ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.800.

²⁴¹ КАНДЕЛЬ, Ф., Книга времени и событий. История российских евреев. Том 1. Мосты культуры, Москва, 2002, str.229.

²⁴² СОРОКИНА И., Парадоксы борьбы российского правительства с «питейным промыслом» евреев в конце XVIII – первой половине XIX в. (по материалам Беларуси). in КАПЛАНОВ Р.М., МОЧАЛОВА В.В., Материалы Одиннадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике, Часть 1, Институт славяноведения РАН, ИСАА Академическая серия, Выпуск 16, Москва 2004, ISBN 9-8604-020-1., str. 154.

²⁴³ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.800.

²⁴⁴ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²⁴⁵ JOHNSON, P., Dějiny židovského národa, Praha, Rozmluvy, 1995, ISBN 80-85336-31-6, str. 345.

žádat o zastavení vystěhování Židů z vesnic. V únoru 1807 vláda dočasně pozastavila vystěhování Židů z vesnic, hlavně ze strachu, že ve válce s Francií by se ruští Židé postavili na stranu nepřítele.²⁴⁶ Nařízení ze dne 29. prosince 1808, které bylo adresováno litevskému vojenskému guvernérovi mělo zastavit působení čl. 34 a ponechat Židy až do dalších rozkazů v jejich místech pobytu jako dříve.²⁴⁷ Dne 5. ledna 1809 byl zřízen nový Výbor pro správu Židů, který byl pověřen řešením otázky vystěhování a také měl zvážit další články Ediktu z roku 1804, na které byly obdrženy stížnosti od židovských poslanců. Po důkladném prostudování materiálu shromážděného po dobu 25 let Výbor dospěl k závěru, že Židé nejen, že nejsou škodlivým prvkem v ujezdech, ale naopak představují pozitivní faktor pro hospodářský rozvoj regionu. Poté, co Výbor si ze zpráv guvernérů všimnul, že židovské obyvatelstvo je ve strašlivé chudobě, uznal za vhodné zastavit pokus o vystěhování a zachovat za Židy právo pronájmu a právo obchodovat s vodkou. Tato důvodová zpráva Výboru nedostala legislativní podobu, avšak díky tomu, že nařízení z roku 1808 o dočasném pozastavení vystěhování nebylo zrušeno, Židé zůstali v ujezdech, tam kde bydleli. V tento okamžik byla vláda taktéž pro nedostatek finančních prostředků nucena úplně zastavit přesídlování do Novoruska. Výbor ministrů chtěl vyhnat z Novoruska zpátky do zóny osídlení ty Židy, které nebyli schopni zemědělství, ale panovník se proti tomu postavil.²⁴⁸

Avšak 11. dubna 1823 následovalo nařízení, které obnovilo účinek čl. 34 „Ediktu o uspořádání Židů“. Podmínky pro výkon ekonomické činnosti se pro Židy ještě víc zpřísnily: bylo jim zakázáno udržovat poštu v běloruských guberniích a cestovat do vesnic za účelem prodeje zboží.²⁴⁹ V roce 1827 bylo obnoveno vysídlování Židů z vesnic.²⁵⁰

---

²⁴⁶ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²⁴⁷ СОРОКИНА И., Парадоксы борьбы российского правительства с «питейным промыслом» евреев в конце XVIII – первой половине XIX в. (по материалам Беларуси). in КАПЛАНОВ Р.М., МОЧАЛОВА В.В., Материалы Одиннадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике, Часть 1, Институт славяноведения РАН, СПб Академическая серия, Выпуск 16, Москва 2004, ISBN 9-8604-020-1., str. 155.

²⁴⁸ КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д.Г., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908, str.801.

²⁴⁹ СОРОКИНА И., Парадоксы борьбы российского правительства с «питейным промыслом» евреев в конце XVIII – первой половине XIX в. (по материалам Беларуси). in КАПЛАНОВ Р.М., МОЧАЛОВА В.В., Материалы Одиннадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике, Часть 1, Институт славяноведения РАН, СПб Академическая серия, Выпуск 16, Москва 2004, ISBN 9-8604-020-1., str. 156.

²⁵⁰ СОРОКИНА И., Парадоксы борьбы российского правительства с «питейным промыслом» евреев в конце XVIII – первой половине XIX в. (по материалам Беларуси). in КАПЛАНОВ Р.М., МОЧАЛОВА В.В., Материалы Одиннадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике, Часть 1, Институт славяноведения РАН, СПб Академическая серия, Выпуск 16, Москва 2004, ISBN 9-8604-020-1., str. 156.

Edikt přijatý v roce 1804 byl považován za dokument obsahující nejucelenější informace o postavení Židů v Rusku. V podstatě tento zákon představoval směs různorodých předpisů, které nemohly ani určit, kde a kterým Židům bylo umožněno žít. Kromě toho tento zákon vytvářel iluzi, že Židé sami volili způsob života, který je uzavíral do komunity a zóny osídlení, a že v žádném případě nešlo o donucení ze strany vlády. Avšak zároveň Edikt obsahovala několik jasných zásad: Židé byli považováni za původní obyvatelstvo Ruska, tudíž byli uznáni za poddané Impéria; v okamžiku vyhlášení zákona mohli vlastnit půdu, kromě statků s rolníky (brzy však bylo vydáno nařízení, které jim nedovolilo žít ve vesnicích a jiných venkovských osadách); měli právo posílat své děti do státních škol nebo zakládat vlastní vzdělávací instituce; směli se zapojit do obchodu (kromě některých alkoholických nápojů) a připojit se k řemeslným cechům; mohli být s určitými výhradami zvoleni do místních samospráv.^{251, 252}

---

²⁵¹ НОРКИНА, Е., Законодательство о евреях in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 48.

²⁵² POLONSKY, A., The Jews in Poland and Russia, Volume 1, 1350 to 1881, Oxford, The Littman Library of Jewish Civilization, 2010, ISBN 978-1-874774-64-8, str. 357.

3.3. První, druhá a třetí zóna osídlení

Veškeré tři dělení Polska (1772, 1793 i 1795) připadly na dobu vlády Kateřiny II., přičemž každé zvětšovalo ruské území o na západě rozsáhlá hustě osídlená Židy teritoria nebo v polštině „Žydzi“. Po prvním dělení v roce 1772 se v Rusku ocitlo asi 60 tisíc Židů a po třetím dělení až desetkrát tolik (přibližně 570 tisíc).²⁵³ V důsledku prvního dělení získalo Rusko kromě některých pobaltských zemí značná území Běloruska s městy Mstislavl, Mogilev, Vitebsk a Polock.²⁵⁴

První a hlavní zóna osídlení

Jak taková zóna osídlení byla zavedena mezi prvním a druhým dělením Polska. De iure se tak stalo na konci roku 1791, ale de facto mnohem dříve: podle jedné verze v roce 1780, kdy byli židovští obchodníci v Mogilevské a Polocké gubernii přirovnáváni v právech k nežidům (v roce 1785 se k nim připojilo předměstí Šlok v Kurlandské gubernii), a podle jiné v roce 1790 z iniciativy moskevských kupců, kteří byli vážně vylekáni intenzivní židovskou konkurencí. Sedmdesát dva židovských kupců a jejich rodiny byli tehdy obviněni z pašování a byli v důsledku toho vyhnáni z Moskvy a Smolenska. Kromě toho byla omezena jejich práva pobytu, s tím, že se mohli usadit jenom v Bělorusku a Novorusku. Byl to vlastně první případ vnitřní ruské „deportace“ Židů.²⁵⁵

Výnos Kateřiny II. z 23. prosince 1791 je tradičně považován za normativní akt označující začátek existenci zóny osídlení. Ve stejném roce došlo k Velké francouzské revoluci a vyděšená Kateřina v roce 1792 stejně jako Alžběta před ní, přikázala, aby byli všichni zahraniční Židé vyhnáni z Ruska. A v roce 1794 zavedla dvojí zdanění vlastních židovských měšťanů a kupců.²⁵⁶

---

²⁵³ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

²⁵⁴ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 15.

²⁵⁵ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

²⁵⁶ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

Druhé (1793) a třetí (1795) dělení Polska se uskutečnila již s ohledem na existenci a režim zóny osídlení a značně rozšířila její zalidnění a teritorium.²⁵⁷ Tato dělení posunula hranice Ruska až k řekám Západní Bug a Němen a začlenila téměř celé Litevské velkoknížectví, včetně velkých židovských center, jako byla Minsk, Vilno, Grodno a Novogrudok a velkou část pravobřežní Ukrajiny včetně měst Žitomír, Braclav a Kameneč Podolský. To přineslo pod nadvládu Romanovců židovskou populaci, která byla polským sčítáním lidu z roku 1764 odhadována na téměř 290 000.²⁵⁸ V roce 1794 zóna již zahrnovala Minskou, Izjaslavkou (později Volyňská), Braclavskou (Podolská), Polockou (Vitebská), Mogilevskou, Kyjevskou, Černigovskou a Novgorod-Severskou gubernii a v roce 1796 - Vilenskou a Grodenskou gubernii.²⁵⁹

Druhá a třetí zóna osídlení

Právě Výnos z roku 1804 dodal zóně osídlení téměř konečnou právní formu, s tím, že se zafixoval seznam gubernií a území ze kterých se zóna skládala.²⁶⁰ Židovským zemědělcům bylo také povoleno trvale se usazovat v provincii Astrachaňské a Kavkazské guberniích.²⁶¹

Na začátku r.1812 vojevůdce Kutuzov donutil Turecko se vzdát práv na Besarábii a tím získal pro Rusko kromě jiného i besarabské Židy.²⁶²

Nicméně obzvlášť nejvíc Židů se ocitlo v Rusku v roce 1815, tedy v roce dalšího dělení Polska po likvidaci Varšavského knížectví.²⁶³ Na základě rozhodnutí Vídeňského kongresu,

---

²⁵⁷ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

²⁵⁸ POLONSKY, A., *The Jews in Poland and Russia, Volume 1, 1350 to 1881*, Oxford, The Littman Library of Jewish Civilization, 2010, ISBN 978-1-874774-64-8, str. 322.

²⁵⁹ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

²⁶⁰ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

²⁶¹ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²⁶² БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 17.

²⁶³ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736,

který určil nové evropské hranice po Napoleonských válkách, Rusko získalo většinu území bývalého Varšavského knížetství.²⁶⁴ Do Ruska – jako personální unie – bylo začleněno tzv. „Kongresové Polsko“²⁶⁵, které dostalo široké autonomní právy: parlament (Sejm), zlotý atd.²⁶⁶ Život zdejších Židů byl do 60 let 19. století regulován zvláštními zákony, které vydávala místní samospráva.²⁶⁷ Původní označení - „Polské království“ – bylo po povstání v letech 1830-1831 postupně odstraňováno z každodenního použití a nahrazováno „Poviselským guberniemi“, jichž bylo do roku 1915 deset: Varšavská, Kališská, Petrokovská, Kelecká, Radomská, Sувальská, Ломжинская, Пlocká, Lublinská a Cholmská.²⁶⁸

Někteří popisují tento okamžik téměř jako dar osudu pro včerejší polské židovství: jejich dluhopisy²⁶⁹ vůči Varšavě byly odepsány, daně se jim ve srovnání s polskými snížily, taktéž skončilo pronásledování katolicismem (a pravoslavní ještě nezačalo).²⁷⁰

S připojením „Království polského“ k Rusku automaticky vznikly dvě různé zóny osídlení, stará a nová, která se skládala z Poviselských gubernií. Tyto zóny nebyly sloučeny do jediného území, ale existující zóny byly autonomní kvůli svým historickým a právním specifikům. Kromě toho se Židé z „oficiální“ zóny osídlení nemohli přesídlit do Kongresového

---

1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/наука02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

²⁶⁴ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 17.

²⁶⁵ též v ruštině Království Polské (rus. Царство Польское).

²⁶⁶ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/наука02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

²⁶⁷ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 17.

²⁶⁸ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/наука02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

²⁶⁹ Svázané otroctví (rus. кабальная повинность [kabalnaja povinnost]) je zvláštní druh nevolnictví, které vzniklo a dostalo právní definici v moskevském právu. Podle původu se jedná o otroctví z půjčky: dlužník svou osobní službou na dvoře věřitele splatil úrok z vypůjčeného kapitálu. To bylo určeno zvláštním dokumentem – dluhopisem o otroctví, jehož závislost byla právně ukončena splacením dluhu, ale ve skutečnosti bylo téměř nemožné splácet dluh, protože veškerá práce dlužníka šla pouze na úroky. Nová půjčka na splacení starého dluhu vedla pouze ke změně věřitele, ale nezměnila postavení dlužníka, proto význam výrazů - „dostat se do otroctví“, „dostat se z otroctví“, což naznačuje obtížnost postavení zotročeného. Slovo kabala znamenalo kupní smlouvu; přešel z Tatarů do ruského jazyka ve smyslu potvrzení o půjčce a byl v tomto smyslu obecně používán v XIV-XVII století.

²⁷⁰ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/наука02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

Polska a naopak, což bylo zrušeno až v roce 1868. Ale jak pro Židy „zóny osídlení“ tak i pro Židy „Království polského“ platil stejný princip. Za žádnou cenu se ani jedni, ani druzí, nemohli dostat do „vnitřního“ Ruska.²⁷¹

Po připojení Besarabské oblasti do zóny osídlení v roce 1818 se její obrys již neměnil a pokrýval vévodství a následující gubernie: Besarabskou, Vilenskou, Vitebskou (včetně Sebežského a Nevelského ujezdů, dnes v Pskovské oblasti, a Veližský ujezd, dnes v Smolenské oblasti), Volyňskou, Grodenskou, Jekaterinoslavskou, Kyjevskou, Kovenskou, Minskou, Mogylevskou, Podolskou, Poltavskou, Tavrickou, Chersonskou a Černigovskou (včetně Suraženského, Mglinského, Novozybkovského a Starodubeckého ujezdu, dnes v Brjanské oblasti). Ale i uvnitř těchto teritorií, zóna nebyla jednotná a Židům bylo zakázáno usadit se na venkově a v jeho okolí a v některých městech, zejména v Nikolaevě, Jaltě, Sevastopolu a částečně v Kyjevě, kde jim bylo umožněno žít pouze ve zvláštní části města, a zejména v Podolě²⁷², což můžeme pokládat za zajímavý příklad přenesení samotného principu zóny osídlení do zásadně jiné dimenze – uvnitř města či vesnice.²⁷³

Nehledě na výše uvedené lze však konstatovat, že v roce 1825 se téměř polovina světového židovství ocitla pod nadvládou ruského cara (kolem 1,6 milionu lidí).^{274,275} Židovský život v Rusku (1772–1917) probíhal za podmínek vytvořených omezením jejich práv na pobyt a pohyb. Ze všech národností, které tvoří ruský státní organismus, byli pouze Židé omezeni ve svém přirozeném právu na svobodu volby místa bydliště. Pouze některé skupiny židovského obyvatelstva mohly používat právo na pobyt mimo zónu osídlení, přičemž některé trvale, jiné dočasně.²⁷⁶

---

²⁷¹ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

²⁷² Podol (ukr. Поділ) - historická oblast Kyjeva, která byla součástí Podolské oblasti, nízko položená část historického centra města (Dolní město, rus. Нижний город), starobylé osídlení řemeslníků a kupců.

²⁷³ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

²⁷⁴ POLONSKY, A., *The Jews in Poland and Russia, Volume 1, 1350 to 1881*, Oxford, The Littman Library of Jewish Civilization, 2010, ISBN 978-1-874774-64-8, str. 323.

²⁷⁵ ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации*. Демоскоп weekly, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].

²⁷⁶ ГЕССЕН, Ю., *О жизни евреев в России. Записка в Государственную Думу*, Санкт-Петербург, типография товарищества "Общественная польза", 1906, str. 1.

3.4. «Edikt o uspořádání Židů» z roku 1835

V roce 1826 byl v Moskvě korunován ruským carem a imperátorem mladší bratr Alexandra I. Mikuláš I.

Jedním z prvních právních aktů Mikuláše jako imperátora bylo znovu jmenování Výboru pro správu Židů, který byl založen Alexandrem I.²⁷⁷ V rámci obecného programu rekonstrukce a úpravy zákonů Mikuláš I. nařídil nově vytvořenému Výboru, aby dal do pořádku všechny platné předpisy týkající se Židů.^{278, 279} Jako výsledek jeho práce se objevilo druhé nejnovější shrnutí platných pravidel o Židech v podobě „Ediktu o uspořádání Židů z roku 1835“.²⁸⁰

„Edikt“ z roku 1835 byl koncipován jako stručný soubor zákonů o Židech, dokument obsahující komplexní informace o jejich postavení v Rusku. Brzy však vyšlo najevo, že autoři, kteří pracovali nad návrhem „Ediktu“, nevěnovali dostatečnou pozornost některým aspektům vztahů mezi úřady a Židy. Byla přijata řada upřesňujících pozměňovacích návrhů, které obnovili předchozí zmatek. Nejvíce byli ovlivněni židovští obchodníci, kteří byli sdružení do cechů (gild): spolu se snížením daní o 20 % byla omezena jejich volební práva (pouze třetina členů magistrátu nebo městské rady mohla být Židy) a některé veřejné funkce byly vůbec zakázány.²⁸¹

Podle tohoto „Ediktu“ bylo Židům zakazováno žít na Kavkaze. Byli vysídleni z Tverské oblasti, včetně Vladikavkazu. Jedinou výjimkou byli Židé-řemeslníci. Mezitím se vrchní velitel Kavkazské linie osobně postavil za vystěhované Židy a poslal do Petrohradu statistické údaje o Židech, kteří žili na Kavkaze, jejichž celkový počet nepřesahoval 10 tisíc lidí. Teprve v roce 1837 byli Židé opět vráceni do Vladikavkazu a zařazeni do měšťanského stavu. Byli to Židé pocházející z Chersonské, Poltavské, Jekatěřinoslavské, Mogilevské, Tavrické, Vitebské a Gomelské gubernie, tedy zóny osídlení, stejně jako z Polska a

---

²⁷⁷ POLONSKY, A., *The Jews in Poland and Russia, Volume 1, 1350 to 1881*, Oxford, The Littman Library of Jewish Civilization, 2010, ISBN 978-1-874774-64-8, str. 357.

²⁷⁸ НОРКИНА, Е., *Законодательство о евреях* in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 50.

²⁷⁹ POLONSKY, A., *The Jews in Poland and Russia, Volume 1, 1350 to 1881*, Oxford, The Littman Library of Jewish Civilization, 2010, ISBN 978-1-874774-64-8, str. 357.

²⁸⁰ ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН, *Законы о евреях. Систематический обзор действующих законоположений о евреях с разъяснениями правительствующаго сената и Центральных правительственных установлений.*, Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1914, str. V.

²⁸¹ НОРКИНА, Е., *Законодательство о евреях* in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 51.

Německa.²⁸² Otázka umožnění alespoň malé části židovského obyvatelstva opustit zónu osídlení a trvale se usazovat na území celého státu byla poprvé nastolena během přípravy „Ediktu“ z roku 1835, přičemž se počítalo pouze s kupci první gildy. Státní rada však toto zamítla.²⁸³

Vláda Mikuláše I. také usilovala o vstup Židů do všeobecně vzdělávacích institucí.²⁸⁴ Aby se obecné vzdělání přiblížilo židovskému každodennímu životu a bylo pro ně atraktivnější, nový „Edikt“ z roku 1835 umožnil židovským dětem studovat v ruských gymnáziích, ale pouze na místech „kde bylo povoleno žít jejich otcům“, tedy v zóně osídlení. Po absolvování gymnázia však mohli vstoupit do vysokých škol v celém Rusku.²⁸⁵ Mimochodem, osobám, které získaly tituly studenta, kandidáta, magistra a umělce, zákon z roku 1835 přiznával právo žádat o osobní čestné občanství, zatímco lékaři mohli žádat o dědičné čestné občanství. Oni dostali taktéž právo vstoupit do vzdělávací a státní služby, se zvláštním, avšak vždy nejvyšším povolením – povolením od cara.²⁸⁶ Ani taková „privilegia“ však prakticky nezměnila postoj Židů ke státnímu (tzv. kazennomu) vzdělávání.²⁸⁷ Židovské obyvatelstvo se vyhýbalo obecným školám. Staré tradice vnitřního života a stále se zhoršující občanské postavení Židů vytvořily takovou propast mezi nimi a křesťanskou společností, kterou mohlo překonat jen několik Židů, a to jen ve velkých městech. Vláda stejně jako dříve vzbuzovala svými neustálými represivními opatřeními jenom strach a nedůvěru u všech stavů židovského obyvatelstva. Za takových podmínek nebylo možné očekávat, že židovské děti budou chodit do školy, kde nebylo nic srozumitelného a důvěrného. Všechno tam pro ně bylo cizí: lidé, jazyk i kultura.²⁸⁸

Na jedné straně Edikt z roku 1835 ponechal v platnosti hlavní omezení (pobytu, registrace apod.), na straně druhé do roku 1844 ponechal téměř nedotknutým systémem vnitřní

---

²⁸² ЦАРИКАЕВА, А., Повседневная жизнь Еврейского населения в социокультурном пространстве г.Владикавказа in: МЕЛЬЦИН, М., ПИЛИПЕНКО, А., История еврейской диаспоры в Восточной Европе: Материалы Междунар. науч. конф. памяти М. Г. Штейна, Петербургский ин-т иудаики, СПб., 2012, ISBN 5-93936-011-4, str. 73.

²⁸³ [eleven.co.il/odot/] – 17.4.2020.

²⁸⁴ ГЕССЕН Ю., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na: [https://librusec.pro].

²⁸⁵ МИНДЛИН, А., История «процентных норм» (Ограничения в общем образовании евреев в XIX – начале XX вв.), dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm].

²⁸⁶ ГЕССЕН Ю.И., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na: [https://librusec.pro].

²⁸⁷ МИНДЛИН, А., История «процентных норм» (Ограничения в общем образовании евреев в XIX – начале XX вв.), dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm].

²⁸⁸ ГЕССЕН Ю., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na: [https://librusec.pro].

organizace, který platil v Polsku, včetně struktury oficiálních kahalů.²⁸⁹ Gessen píše, že vláda ušetřila kahaly jen z důvodu, že vykonávaly policejní dozor, a tedy regulovaly život Židů tak, aby i nadále poslouchaly vládu, a také z důvodu, že působili jako orgán, který vybíral daně pro státní pokladnu. Podle Gessena taktéž, vláda doufala, že bude moct udělat z rabínů své poslušné agenty a považovala za nutné nejen oficiálně uznat rabinát a chránit jeho prestiž v očích židovského národa, ale také ho předem odměnit za budoucí službu. Tato myšlenka získala skutečnou podobu v době, kdy se připravovalo zavedení vojenské povinnosti: rabíni od ní byli osvobozeni, aby na jedné straně projevíli úctu k titulu respektovanému Židy a na straně druhé, aby vláda touto výhodou více získala rabíny na svou stranu. Z tohoto důvodu Edikt z roku 1835 taktéž stanovil řadu ocenění pro rabíny.²⁹⁰

V souvislosti s neustálým zhoršováním ekonomické situace na západě Ruska se stále více rozšířila teorie, která tvrdila, že za chudobu ukrajinských a běloruských gubernií mohli Židé. Místní úředníci požadovali své vyšší vedení o přijetí drastických opatření. Mikuláš I. se obrátil s pokyny na ministra státního majetku (financi) generála P. Kiseleva²⁹¹. Tak vznikla zpráva „O uspořádání židovského národa v Rusku“ (rus. «Об устройстве еврейского народа в России»), která v mnoha ohledech změnila směr vlády v židovské otázce. Podle Kiseleva důvodem, proč Židé byli tak odcizení od obecného občanského zřízení byla jejich úcta k Talmudu, uzavřená samospráva kahalů a tradiční židovský oděv. Kiselev dospěl k závěru, že represivní opatření nemohou vyřešit židovskou otázku v Rusku. On navrhl vyřešit problém zrušením těchto přísných omezení.²⁹² Kiselev se obecně vyslovoval proti prohlubování restriktivní legislativy, proti extrémním donucovacím opatřením, ale musel počítat se sklonem Mikuláše a místních vlivných úředníků řešit otázky židovského života prostřednictvím represivních opatření, což se odrazilo i v zprávě o zásadním přetvoření židovského života, kterou předložil Mikulášovi.²⁹³ Kiselev si myslel, že je nutné morálně a duchovně

---

²⁸⁹ ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН, Законы о евреяхъ. Систематическій обзоръ действующихъ законоположеній о евреяхъ съ разъясненіями правительствующаго сената и Центральныхъ правительственныхъ установленій., Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1914, str. V.

²⁹⁰ ГЕССЕН, Ю., История еврейского народа в России, том 2 , Л.: Тип. К.-О. Ленингр. Губпрофсовета, 1927, str.76.

²⁹¹ Pavel Dmitrijevič Kiselov (rus. Пáвел Дмíтриевич Киселёв; 19. ledna 1788, Moskva – 26. listopadu 1872, Paříž) byl ruský politik, generál, reformátor a diplomat, ruský správce podunajských kněžstev Moldavska a Valašska v letech 1829–1834, ministr státního majetku (financi) za vlády Mikuláše I. a ruský velvyslanec ve Francii v letech 1856–1862.

²⁹² НОРКИНА, Е., Законодательство о евреях in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 53-54.

²⁹³ ГЕССЕН, Ю., История еврейского народа в России, том 2 , Л.: Тип. К.-О. Ленингр. Губпрофсовета, 1927, str.79.

„převychovávat“ Židy a zrušit právní diskriminaci, aby se Židé vyrovnali se zbytkem obyvatelstva. Podle něj za tímto účelem by měla být věnována zvláštní pozornost židovskému vzdělání se zaměřením na studium ruského jazyka a dějin, zákazu nosit židovský oděv a zrušení kahalů. Kiselev doufal, že z ruských Židů udělá idealizované německé Židy, kteří budou znát kulturu a jazyk své země. Ale do budoucna je třeba poznamenat, že mnoho opatření navrhovaných Kiselevem nebylo provedeno, protože Rusko se připravovalo na krymskou válku.²⁹⁴ Lidé jako Voroncov a Kiselev se snažili zajistit, aby spolu s přetvořením vnitřního života Židů (která je měla přivést k sociálnímu vyrovnání s ruským obyvatelstvem), bylo zlepšeno i legální, a tudíž sociální postavení židovského národa v Rusku. Ale prozatím byli takové pokusy odsouzeny k neúspěchu, protože se vládnoucí kruhy stavěly proti a pokud to bylo možné, usilovali o další rozvoj systému zákonných omezení vůči Židům.²⁹⁵

Z výše uvedených důvodů byl v roce 1840 pod vedením již zmíněného hraběte P. Kiseleva vytvořen „Výbor pro stanovení pokynu k zásadnímu přetvoření života Židů v Rusku“ (rus. «Комитет для определения мер коренного преобразования евреев в России»²⁹⁶). Prvním z úkolů Výboru (1840–1863) bylo zřízení židovských škol, které by byly „v rozporu se současným talmudickým učením“. Tato myšlenka byla součástí takzvané vzdělávací politiky Mikuláše I. ve vztahu k Židům ve druhé čtvrtině 19. století. a hlavním nástrojem k jejich nucenému osvícení.²⁹⁷

Jediné příjmení, které chybělo na prvním seznamu členů Výboru, ale bylo do něj zahrnuto později na základě zvláštní žádosti Kiseleva, bylo příjmení hraběte Sergeje Semenoviča Uvarova, ministra školství a aktivního zastávce vzdělávacích metod pro řešení problémů „cizinců“. Tato skutečnost, umožňuje tušit, že zpočátku Mikuláš I., který schvaloval kandidatury do Výboru, nepočítal s tím, že mezi nástroje pro „zásadní přetvoření života“ Židů v Rusku bude i zřízení pro ně speciálních škol.²⁹⁸

---

²⁹⁴ НОРКИНА, Е., Законодательство о евреях in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 53-54.

²⁹⁵ ГЕССЕН, Ю., История еврейского народа в России, том 2, Л.: Тип. К.-О. Ленингр. Губпрофсовета, 1927, str.105.

²⁹⁶ БАРКУССКИЙ, И., Особенности национального просвещения (к вопросу о реформе казенного еврейского образования в николаевской России) in: РЕМПЕЛЬ, Е., ЧЛЕНОВ, М., Тирош – труды по иудаике. Вып.6, Москва, Центр Сэфер, 2003., str. 142.

²⁹⁷ [eleven.co.il/odot/] – 12.4.2021.

²⁹⁸ БАРКУССКИЙ, И., Особенности национального просвещения (к вопросу о реформе казенного еврейского образования в николаевской России) in: РЕМПЕЛЬ, Е., ЧЛЕНОВ, М., Тирош – труды по иудаике. Вып.6, Москва, Центр Сэфер, 2003., str. 142.

Uvarov chtěl v blízké budoucnosti zřídit celou síť židovských obecných škol. Jeho myšlenka byla v tom, že pokud by takové židovské školy existovaly, židovské obyvatelstvo tam bude nebojácně posílat děti, a tak budou tyto školy spojkou mezi nábožensky uzavřenými židovskými masami a vzděláváním v obecných vzdělávacích institucích. Mezitím Mikuláš I. ovlivňoval Uvarova v takovém směru, aby vzdělávací reforma směřovala proti židovské věrouce a tím pádem by i zničila samotný Talmud. Ve výsledku tento destruktivní trend se skutečně stal základem vzdělávací reformy.²⁹⁹

Začátek státní reformy židovského vzdělání v Ruském impériu se vztahuje na podzim roku 1844.³⁰⁰ Zákon z roku 1844 stanovil, že se musejí zřídit speciální židovské školy ve všech městech a městysech trvalého bydliště Židů, ale s tím, že přístup do obecných vzdělávacích institucích se omezovat nebude.³⁰¹

Mezitím byl v roce 1827 schválen „Zákon o vojenské povinnosti Židů“ (rus. „Устав рекрутской повинности и военной службы евреев“), který nařizoval sloužit po dobu 25 let, a kantonistům³⁰², kteří byli povoláni od 12 let do 31 let. Vláda si uvědomovala, že každou příležitost ke zkrácení doby vojenské služby bude považována za výhodu, zákon z roku 1844 zkracoval dobu služby při přijímání rekrutů téměř o polovinu pro ty, kteří absolvovali okresní školy, židovské školy 2. kategorie a gymnázia. Ti, kteří absolvovali gymnázia s vyznamenáním a prokázali zvláštní úspěch v ruském jazyce a literatuře, byli z vojenské povinnosti zcela osvobozeni.³⁰³

---

²⁹⁹ ГЕССЕН Ю., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na: [<https://librusec.pro>].

³⁰⁰ БАРКУССКИЙ, И., Особенности национального просвещения (к вопросу о реформе казенного еврейского образования в николаевской России) in: РЕМПЕЛЬ, Е., ЧЛЕНОВ, М., Тирош – труды по иудаике. Вып.6, Москва, Центр Сэфер, 2003., str. 142.

³⁰¹ ГЕССЕН Ю., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na: [<https://librusec.pro>].

³⁰² Kantonisté byli nezletilí synové vojáků v Ruském impériu, kteří byli od narození registrováni u vojenských úřadů. Kantonisté studovali ve speciálních kantonistických školách a sloužily jako jeden z hlavních zdrojů doplňování státních ozbrojených sil.

³⁰³ МИНДЛИН, А., История «процентных норм» (Ограничения в общем образовании евреев в XIX – начале XX вв.), dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm].

4. Příčiny vzniku zóny osídlení

Dělení v roce 1772 znamenalo začátek konce Polsko-litevské unie. V důsledku druhého a třetího dělení v letech 1793 a 1795 unie zanikla a většina území Litevského velkoknížectví se dostala pod vládu Ruského impéria. Na rozdíl od „vnitřního Ruska“ byla většina šlechty v tomto regionu polské národnosti, přibližně polovina obyvatel měst byli Židé, naopak rolníci byli Bělorusové, Litevci a Lotyšši (Latgalové).³⁰⁴ Je nutné zmínit, že před Trojím dělením Polska byla „židovská otázka“ v Ruském impériu uměle potlačována. Je to vidět například na vypovězení Židů z Ruska carevnou Alžbětou v roce 1742. Ale jak píše H. Haumann, mělo to i své pozitivní stránky. Podle jeho názoru z důvodu, že Židé v Rusku nebyli, nemohly se tam šířit stejné antisemitské předsudky, jaké byly v Polsku.³⁰⁵ Ale podle mého názoru se tyto předsudky stejně do Ruska dostávaly, a absence Židů na území Ruského impéria nezabránila tomu, aby se tam tyto předsudky šířily.

Výnos z roku 1791 byl aktem, který vrátil tradici nepřístupnosti vnitřního Ruska pro Židy, která existovala před připojením běloruských území k impériu. Tato tradice existovala vedle obecného systému právních zákazů na volný pohyb občanů z místa na místo. Za formální začátek této tradice omezování můžeme označit již Sobornoje uloženiye zakonov³⁰⁶ z roku 1649. Dokonce i v době vlády Kateřiny II. místní úřady stále nebyly zvyklé na skutečnost, že nějaká skupina občanů (konkrétně kupců) obdržela podle Charty měst z roku 1785 právo volného pohybu v zemi. Dalo se očekávat, že ve vztahu k židovským kupcům tato nechápavost, s přihlédnutím k společným předsudkům, byla ještě větší.³⁰⁷ Jak již bylo napsáno v předešlých kapitolách, vznik zóny osídlení nebyl spojen s touhou ruské vlády omezit židovské obyvatelstvo v právech.³⁰⁸ Pro období 1772–1825 bylo charakteristické, že stát nikterak výrazně nenarušil život židovské komunity.³⁰⁹

---

³⁰⁴ ЛЕВИН, В., Смоленщина: границы и пограничье in: АМОСОВА, С., Евреи пограничья: Смоленщина. М., Институт славяноведения РАН, 2018, 76 с. ISBN 978-5-7576-0394-0., str.21.

³⁰⁵ HAUMANN, H., Dějiny východních Židů, Olomouc, Votobia, 1997, ISBN 80-7198-181-8, str.74-76.

³⁰⁶ Kompletní souhrnná kodifikace práva z let 1648-1649, za panovníka Alexeje Michailoviče. Jednalo se o inkorporaci snad veškerého, v předchozích obdobích nahromaděného normativního materiálu. Většina ustanovení SUZ se týkala trestního práva, carovi, církvi a šlechtě bylo přisuzováno výjimečné postavení a řada privilegií. Tresty se značně lišily dle sociálního zařazení pachatele a měly vyhraněně odstrašující charakter.

³⁰⁷ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 23.

³⁰⁸ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

³⁰⁹ VYDRA, Z., Židovská otázka v carském Rusku 1881-1906: vláda, Židé a antisemitismus. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, ISBN 80-7194-801-2, str.23.

Nicméně v budoucnu, kdy se v evropských zemích postoj k Židům začal měnit směrem k postupnému uznávání jejich občanských práv, v Rusku je tvrdohlavě pokračovali brát jako „nevlastní“ cizince.³¹⁰ Je ale zajímavé, že v okamžiku konverze ke křesťanství, konvertita z hlediska zákonů již nebyl vnímán jako Žid.³¹¹ Domnívám se však, že příčinou vzniku zóny osídlení byl antisemitismus založený na ekonomických podmínkách. Na druhé straně, jednou z teorií vzniku zóny osídlení je tradiční náboženský antijudaismus, který se uvádí ve spojitosti s pravoslavnou církví po dobu téměř celé její existence. Podle mého názoru to nemělo značný vliv na vznik zóny osídlení. Mluvíme o době, kdy církev už neměla tak velký vliv na vládu, ale spíše naopak. Nemůžeme však opomenout to, že církev měla vliv na prostý lid.

Například i historik Klier³¹² věřil, že všem pracím historiků, kteří zastávali názor o náboženské nesnášenlivosti, chyběla schopnost prozkoumat vztah mezi moskevskou tradicí a tím, co se reálně dělo na nově připojených územích (bývalé Polsko-litevské unii) s jejich různými kulturními a náboženskými tradicemi a staletou zkušeností koexistence s Židy. Podle názoru Kliera příznivci stanoviska "tradičního ruského náboženského antisemitismu" také ignorovali skutečnost, že ruští úředníci, kteří měli na starosti záležitosti Židů, už nebyli středověkými "moskovity" (Moskvany). Od začátku 18. století to byli byrokraté, část imperátorského systému, který založil Peter I., tedy osvícení lidé s úplně novými ideály a kulturními hodnotami. Rétorika těchto úředníků už nezobrazovala Židy jako "nepřátelé Krista", ale opírala se o myšlenky osvícenství. Tyto myšlenky využívali k tomu, aby vyřešili „problém se Židy“.³¹³

Klier pak píše ve své knize "Russia Gathers her Jews", že jediným soupeřem S. Dubnowa jako vedoucího historika v oblasti ruského židovství byl Julij Gessen, jehož "Dějiny židovského národa v Rusku" (rus. «История еврейского народа в России», 1925-1927) se stali posledním komplexním studiem carské legislativy o Židech. Obzvláště silnou stranou

---

³¹⁰ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 23.

³¹¹ VYDRA, Z., Židovská otázka v carském Rusku 1881-1906: vláda, Židé a antisemitismus. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, ISBN 80-7194-801-2, str.23.

³¹² John Doyle Klier (13. prosince 1944–23. září 2007) byl britsko-americký historik ruského židovstva a východoevropských dějin ve Velké Británii i mimo ni. V roce 1991 byl jedním z prvních zahraničních vědců, který se dostal so sovětských archivů, a proto těžilo zdroje pro svůj výzkum ruských Židů v státních archivech v Kyjevě, Moskvě, Peterburge a Minsku.

³¹³ Клиер, Дж. Д., Россия собирает своих евреев. Происхождение еврейского вопроса в России: 1772—1825. М.; Иерусалим: «Гешарим» — Мосты культуры, 2000. Dostupné na internetu: <https://www.litmir.me/br/?b=48309&p=2> [online].

Dubnowa byla jeho obeznámenost s tradiční židovskou kulturou a vnitřním uspořádáním židovské společnosti, založená na vynikajícím ovládním zdrojů v hebrejštině a jidiš. Gessen však byl první židovský historik, který měl přístup ke státním archivům. V důsledku čehož se dokázal opřít o spolehlivější zdroje, proto i jeho interpretace politiky ruské vlády ve vztahu k židovské otázce se ukázala být více promyšlenou a zvažovanou. Podle Gessena, tvorba ruské legislativy se opírala o nesprávný názor, že Židé svou ekonomickou ("vykořisťovatelskou") činností vážně ohrožovali hospodaření obyvatelstva v Rusku, hlavně rolníky. O tento vědecký problém se již zajímal Nikolaj Golititsyn³¹⁴ ve své práci "Ruská legislativa o Židech." Rozdíl mezi těmito dvěma autory spočíval v tom, že Golititsyn opravdu považoval Židy za viníky zbídačení rolníků. Podle Gessena to byla ruská vláda, kdo opakovaně dělal ze Židy odpovědné za veškerá trápení rolnictva, ale nechávala stranou nepochybnou roli statkářů v tomto zbídačení a stejně tak i obecné vady feudální ekonomiky. Tyto nesprávné výchozí postoje byly zakotveny v legislativě. Ve výsledku se v Rusku přijímaly nepropracované, a proto neúspěšné pokusy o změnu povahy života Židů. Gessen nepopíral nutnost vnitřně reformovat židovskou komunitu. Zejména v práci publikovanou v sovětských časech zdůrazňoval tyranii oligarchie kahalů ve vztahu k židovským masám. V některých aspektech to byl první pokus o zkoumání dějin židovství prizmatem stavovského boje. Gessen však kritizoval kahal ne tolik pro ekonomické vykořisťování svých spoluvěřících, ale pro jeho odpor vůči kulturní obnově národa.³¹⁵ Nakonec, jak píše Heiko Haumann ve své knize Dějiny východních Židů: „Původně v Kyjevské Rusi, neexistoval nijak zvlášť nepřátelsky postoj“.³¹⁶

Naproti tomu A. Polonsky ve své knize píše, že východní Středomoří bylo oblastí, kde křesťanská víra vznikla, a její první staletí byla poznamenána silnou konkurencí a nepřátelstvím vůči Židům. Tradici nepřátelství vůči judaismu absorbovala ruská pravoslavná církev, která se považovala za dědice Byzance a Moskva byla označována jako Třetí Řím.³¹⁷ Z. Vydra zastává názor, že ruská vládní politika v žádném případě nebyla antisemitská ve smyslu novodobého

---

³¹⁴ Kníže Nikolaj Nikolajevič Golitsyn (1836–1893) - skutečný státní radní, historik a bibliograf. Ze čtvrté větve rodiny Golitsynů.

³¹⁵ Клиер, Дж. Д., Россия собирает своих евреев. Происхождение еврейского вопроса в России: 1772—1825. М.; Иерусалим: «Гешарим» — Мосты культуры, 2000. Dostupné na internetu: <https://www.litmir.me/br/?b=48309&p=2> [online].

³¹⁶ HAUMANN, H., Dějiny východních Židů, Olomouc, Votobia, 1997, ISBN 80-7198-181-8, str.74.

³¹⁷ POLONSKY, A., The Jews in Poland and Russia, Volume 1, 1350 to 1881, Oxford, The Littman Library of Jewish Civilization, 2010, ISBN 978-1-874774-64-8, str. 323.

antisemitismu. Podle Vydry jejím základem byl křesťanský antijudaismus, výhrady proti Židům byly primárně náboženského charakteru.³¹⁸

Existují i další teorie o vzniku nepříznivého postoje k Židům. Například F. Kandel ve své knize píše o domněnkách, že prudce negativní postoj k judaismu a Židům v Moskevském velkoknížectví byl zapříčiněn dobou boje s tzv. herezi židovstvujících. Šlo o hnutí, které mělo svůj počátek v Novgorodě. Ještě před tím se v Rusku poměrně rychle rozšiřovali různá hnutí a hereze. Zřejmě pod vlivem těchto různých hnutí a pod vlivem "tajných znalostí" - astrologie a alchymie, jakýsi židovský učenec Scharija „nalákal do judaismu“ dva vlivné kněží, kteří podle měřítek té doby byli velmi vzděláni. Později, tito dva kněží (po spojení Novgoroda s Moskvou v roce 1479) udělali dobrý dojem na krále Ivana III., který se čas od času dostával pod vliv tohoto hnutí, kromě toho toto učení přijala jeho snacha Elena, matka dědice na trůn. Samozřejmě to způsobilo obrovskou nespokojenost církve, Ivan III. dokonce zabavil klášterní pozemky. Vliv tohoto hnutí skončilo, když kvůli rodinným nesvárům, Ivan III. jmenoval dědicem svého syna Vasilije, a Elenu s jejím synem uzavřel do žaláře. Poté, v roce 1504, toto učení bylo uznáno jako hereze na církevním sněmu a mnozí stoupenci byli spáleni nebo posláni do vězení. Na Židy se začalo hledět jako na Antikrista, začali být považováni za čaroděje a černokněžníky, z nichž měli lidé pověřivý strach. Je možné, že právě tyto události ovlivnily Ivana IV. Hrozného, který byl velmi znám svým nadměrným antisemitismem.³¹⁹ Nesmíme pak opomenut i to, že židovstvující mohly být zneužité v mocenském boji uvnitř církve.³²⁰

Další skutečnost, která zdůrazňuje, že nešlo jenom o náboženskou nesnášenlivost, která přispěla do komplexnosti antisemitských nálad v Rusku, byly špatné vztahy s Polskem. Velmi výstižně ve spojitosti s herezi židovstvujících o tom píše H. Haumann. Přestože i v Polsku toto hnutí bylo spolu s militantní protireformací důvodem protižidovských hesel, Rusové Židy často ztotožňovali s Poláky, s nimiž už tolikrát válčili. Neříkajíc o tom, že tato tendence zesílila v „dobách zmatků“. Na začátku 17. století polská vojska obsadila Moskvu a polský kralevic Vladislav (1595–1648) byl dokonce zvolen carem, což jenom zesilovalo nenávisť vůči Polákům. Taktéž se sířily řeči, že několik falešných carevičů, kteří se vydávali za

---

³¹⁸ VYDRA, Z., Židovská otázka v carském Rusku 1881-1906: vláda, Židé a antisemitismus. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, ISBN 80-7194-801-2, str.234.

³¹⁹ КАНДЕЛЬ, Ф., Книга времени и событий. История российских евреев. Том 1. Мосты культуры, Москва, 2002, str.72-77.

³²⁰ HAUMANN, H., Dějiny východních Židů, Olomouc, Votobia, 1997, ISBN 80-7198-181-8, str.75.

syna cara Ivana Hrozného, careviče Dimitrija (v ruských dějinách jsou známe jako Lžidimitrijové), a byli podporováni Poláky, byli rodilí Židi.³²¹

V době vlády Pavla I. (1796–1801) problém „hospodářské soutěže“ Židů s křesťany byl posílen myšlenkou úředníků o potřebě postupné "morální korekce" Židů, aby je obrátil na "užitečné" poddané ruského monarchy. Hlavním úkolem takové "korekce" měla být kulturní asimilace židovského obyvatelstva, které by v budoucnu umožnila Židům být integrovanými do právního rámce Impéria.³²² Podobné názory rozvíjel nejen básník a senátor G. Děržavin, ale například i litevský guvernér I. Friesell. V představě ruských úředníků, staletí pronásledování a nauka Talmudu formovali u Židů speciální uzavřený způsob myšlení – mentalitu ghetta, který spolu s pocitem náboženské nadřazenosti nad "gojami" udělaly transformaci Židů na „opravdové“ občany státu za nemožnou.³²³

V souhrnu se tyto problémy staly podstatou tzv. "židovské otázky", vyřešit kterou vláda považovala za vhodné v těch oblastech, kde Židé žili ještě před připojením k Rusku. Tato okolnost vytvořila předpoklady k tomu, aby se zákon z roku 1791, který měl omezenou osobní působnost, stal základním kamenem celého systému, který během 19 století na sebe navázal řadu dalších pravidel, zákonů, ediktů a nejvyšších vyhlášek.³²⁴

Navzdory jasné ekonomické újmě jak pro Židy, tak pro křesťanské obyvatelstvo, v době vlády Mikuláše I. (1825-55), bylo stále více nových míst, kde bylo Židům, kteří tam žili před tím, zakázáno se trvale usazovat. Politika Mikuláše I. a jeho důvěrných osob byla podmíněna osobním antisemitismem cara. Samotný pojem „zóna osídlení“ se poprvé objevuje za vlády Mikuláše I. Zóna osídlení byla jedním z hlavních nástrojů ruské vlády v její politice vůči židovskému obyvatelstvu: pomocí zóny osídlení se pokusili omezit kontakty židovského obyvatelstva s křesťany, zabránit vstupu Židů do vnitřních gubernií, izolovat je od rolníků (v jejichž ozebračení byli podle ruských úřadů vinni Židé). Svou roli v provádění této politiky hrály i náboženské motivy. Židé již na základě svého náboženství byli považováni za

---

³²¹ HAUMANN, H., Dějiny východních Židů, Olomouc, Votobia, 1997, ISBN 80-7198-181-8, str.75.

³²² БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 23.

³²³ НОРКИНА, Е., Законодательство о евреях in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 46.

³²⁴ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 23–25.

nemorální, schopné oklamat křesťany, jakož i schopné na rituální vraždy. Mikuláš I. věřil v to, že Židé takové vraždy páchali.³²⁵

V samotné zóně osídlení se Židé stali předmětem nejrůznějších sociálních experimentů, jejichž účelem bylo přeměnit je na „užitečné“ poddané ruského monarchy, a to i prostřednictvím změny víry. Z takových experimentů lze připomenout například zavedení systému státního („kazennoje“) židovského vzdělávání, vytvoření dobrovolné Společnosti izraelských křesťanů³²⁶ a zavedení institutu kantonistů, když chlapci, kteří dosáhli věku dvanácti let, byli vzati do vojenské služby.³²⁷ Po více než sto let (od počátku 19. století do prvních let 20. století) byly na státní úrovni vytvořené různé výbory a komise, které revidovaly právní předpisy týkající se Židů. V těchto výborech a komisích se občas zrodily návrhy úředníků na zajištění rovnoprávnosti Židů.³²⁸ Bylo to však problematické i kvůli velké vnitřní roztržičnosti ruských Židů (maskilim, chasidé, ortodoxní, z pohledu státu i karaité a krymčáci). A taktéž kvůli početnosti židovské komunity v Rusku.

Nedá se přesně říct, co mělo největší vliv na zákony, které se týkaly Židů, a zároveň je více a víc omezovaly. Můžeme se na to dívat jako na souhrn faktů, které v různých časech ovlivňovaly zákonodárce (buď to sám car anebo výbor, na který tento úkol byl delegován). Dále vidíme různé vlivné skupiny, jako například křesťanství kupce a statkáře, kteří nebyli schopni čelit konkurenci v obchodování a podnikání ze strany Židů, a proto tlačili na vládcy (když se podíváme do ruských dějin, car, který neodpovídal požadavkům šlechty, bohatých a vlivných lidí, většinou skončil velmi špatně). V celku vždy vidíme tlak ze strany lidu, který byl navigován ortodoxním duchovenstvím, agitací ze strany vyšších vrstev, které o to měli zájem a také myšlenkami, které byly čerpány u západních sousedů. Ty vyúsťovali v řadu politických, ekonomických a náboženských příčin, v závislosti na tom, kdo zastával ruský trůn. Dá se najít spojitost i s tím, jak narůstal a klesal antisemitismus na západě, a jak se to odráželo v Rusku. Když se více zamýšlíme nad tím, kde Rusko čerpá „trendy“ a myšlenky, dodnes platí, že většinou kopíruje, i když s opožděním, západní sousedy. Důvod je asi jasný, většina lidí v Rusku uznávají západní ideje jako více progresivní a moderní. Také je patrný vliv carské

---

³²⁵ [eleven.co.il/odot/] – 15.3.2021.

³²⁶ Společnost izraelských křesťanů (rus. Общество израильских христиан) je organizace založená v roce 1817, za vlády Alexandra I., s cílem propagovat křesťanské dogma mezi Židy.

³²⁷ БАРКУССКИЙ, И., Возникновение черты оседлости in: ЭНГЕЛЬС, А. и кол. Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи. издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 г. ISBN 978-5-9500208-5-8., str. 25.

³²⁸ МИНДЛИН, А., Российская общественность и проблема еврейского равноправия в начале XX века, dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/protis_norm.htm], [cit. - 1.4.2021].

dynastie, která měla přímý vztah k Německu a Prusku (Kateřina II., Alexander I., atd.). Vidíme tady například i Kateřinu II., která čerpala své myšlenky z Francie, proto i její politika vůči Židům se měnila na základě toho, co se dělo ve Francii. Samozřejmě, další věcí je to, jak se dál vyvíjel vztah k Židům v Ruském impériu a SSSR a ve výsledku ruský antisemitismus v některém období překonal i ten evropský.

Na závěr bych ráda zmínila myšlenku G. Oršanského, kterou napsal v roce 1877. Jak je obecně známo, v žádné evropské legislativě není zásada jednoty a rovnosti uplatňována tak slabě, jako v té ruské. Proto existence četných výjimek pro Židy v zákoně ještě nepředstavuje v ruském životě výjimečný a neobvyklý jev. A abnormalita, i když velmi významná, spočívá pouze v povaze a vlastnostech těchto omezení. Oršanskij obecně věřil, že Židy nelze v právním smyslu považovat za ruské občany, protože všichni ruští občané měli (pokud jim toto právo nebylo odebráno rozsudkem soudu nebo uloženo jako trest za spáchaný čin) neomezené právo pobytu na celém ruském území. Toto právo bylo tak silně spojeno s občanstvím tak, že jedno si nelze bez druhého představit.³²⁹

---

³²⁹ ОРШАНСКИЙ, И., Русское законодательство о евреях : Очерки и исследования, СПб. : тип. и литогр. А.Е. Ландау, 1877, str. 3.

Závěr

V předestřené diplomové práci jsme se zabývali složitým vznikem zóny osídlení. Je to zajímavé téma, protože nic takového v jiných státech neexistovalo. V rámci ruských dějin je těžké zónu osídlení porovnávat s ghety, která existovaly v Evropě.

Důvodem existence zóny osídlení byl bezpochyby antijudaismus a antisemitismus, který se vyvíjel v průběhu staletí, nejen v Rusku, ale i v celé Evropě. Můžeme mluvit o tom, že v Rusku byl velmi rozšířen křesťanský antijudaismus, který taktéž prošel svým vlastním vývojem. Rovněž i antisemitismus, který byl spíše důsledkem ekonomických a sociálních poměrů v Ruskem impériu. Osobně se domnívám, že antijudaismus hrál jenom malou roli, velkým argumentem pro mě je to, že v době Kyjevské Rusi přibližně v letech 912–1068 nic takového neexistovalo, rovněž tak neexistovalo žádné ghetto. Například i Něstor (autor nejstarší z dosud zachovalých ruských letopisů „Pověsti dávných let“) zmiňuje, že zámožní Židé se usazovali v centru Kyjeva mimo židovskou čtvrť mezi křesťany. Tato koexistence trvala až do národních nepokojů v letech 1068-1072 a 1113, které se odehráli v Kyjeve a dalších ruských městech. Důvodem těchto nepokojů však byla nespokojenost nižších chudších tříd a v první řadě byli přepadnuti zámožní Rusové a až potom bohatí Židé. Tuto situaci však někteří historici pokládají za první pogrom, nicméně podle mého názoru z důvodu, že se nejednalo o rasové nepokoje, demonstruje to pravý opak. Na tomto příkladu je vidět, že nešlo tolik o náboženskou nesnášenlivost, ale o ekonomický faktor a jednoduše o závistivou povahu prostého člověka. Myslím si, že v diplomové práci je dobře vidět, že se to v průběhu času jenom málo měnilo. Do jisté míry tento problém přetrvává až dodnes.

Mám za to, že by s tímto názorem souhlasili i mnou citovaní ruští historici, např. Julij Gessen a Ilja Oršanskij, o které jsem se v této práci opírala.

Antisemitismus v době Ruského impéria byl složitým procesem, který se vyvíjel v průběhu dějin a byl transformován na základě politiky toho či onoho ruského cara. Z počátku omezení ruských Židů hranicemi zóny osídlení neneslo antisemitský charakter a bylo v souladu se zákony a praxí té doby ve vztahu k obchodníkům. Jenomže kvůli snahám ruských kupců, kteří se snažili zničit židovskou konkurenci, se začala šířit špatná pověst, která se stala základem pro různé stereotypy v Rusku. Kupcům také nahrávalo ortodoxní křesťanství a s tím spojena politika Kateřiny II (tady mluvím spíše o tom, že nechtěla napětí mezi církví a stavy, a ne o tom že by podporovala pravoslaví na úkor jiných vyznání). A také to, že před tím v Rusku v podstatě nežili žádní Židé a obyvatelstvo ani nevědělo, kdo to jsou. Pro ně bylo nejnějnější uvěřit kupcům, kterých znali a kteří věděli, jak manipulovat pověřčivým lidem. Samotná Kateřina nejspíše neměla k Židům nějak výslovně negativní vztah, což je vidět z její rozsáhlé

korespondence, kterou po sobě zanechala, v níž neexistuje téměř žádná zmínka o Židech nebo o jejím vztahu k nim. Kateřina II. naopak byla považována za velice osvícenou carevnu, která čerpala své liberální myšlenky a reformy ve francouzském osvícenství. Je známá její odpověď pravoslavnému kléru v Kazani, který se stěžoval na stavbu muslimských mešit v blízkosti pravoslavného chrámu. Na to odpověděla, že „stejně jako Bůh trpí veškerá náboženství, jazyky a vyznání, stejně tak činí i ona v souladu s jeho vůlí, a že si pouze přeje, aby její poddané žili v lásce a přátelství“. Každopádně, Kateřina, pocházející z luteránského prostředí a inspirovaná myšlenky osvícenství, usilovala spíše o redukci pověr a nadbytečné religiozity. A právě judaismus byl pro ní spojen s pověrou. Navíc se musí přihlížet k dějinnému pozadí. Například, když v roce 1792 vyhnala všechny cizí Židy, kteří před tím nežili na ruském území. To ale bylo spojeno s jejím strachem z francouzské revoluce, která se odehrála ve stejném roce. A taktéž svou roli hráli vnitřní nepokoje, které v Ruskem impériu probíhali.

Dalším carem, který se podílel na formování zóny osídlení byl Alexander I. Přes to, že i samotný car, i většina z těch, kdo pracoval nad zákony o Židech, nebyli antisemitsky naladěni, výsledek v některých otázkách postavení Židů zhoršoval. Nakonec vrcholem pro dotvoření zóny osídlení a ruský antisemitismus se stala vláda Mikuláše I., a jeho Edikt (anebo výnos) z roku 1835. Stejně jako i další zákonodárná činnost cara a jeho úředníků. Tento proces, který zahrnuje jednak historický aspekt, jednak legislativní, formoval odcizení Židů od ostatního ruského obyvatelstva a určitou kulturu ruského antisemitismu, která se projevuje až dodnes.

Seznam použité literatury

1) Literatura

- BUDIL, I., TYDLITÁTOVÁ, V. a ARAVA-NOVOTNÁ, L., Encyklopedie dějin antisemitismu. V Plzni: Západočeská univerzita, 2013, ISBN 978-80-261-0206-9.
- HAUMANN, H., Dějiny východních Židů, Olomouc, Votobia, 1997, ISBN 80-7198-181-8.
- JOHNSON, P., Dějiny židovského národa, Praha, Rozmluvy, 1995, ISBN 80-85336-31-6.
- POLONSKY, A., The Jews in Poland and Russia, Volume 1, 1350 to 1881, Oxford, The Littman Library of Jewish Civilization, 2010, ISBN 978-1-874774-64-8.
- VYDRA, Z., Židovská otázka v carském Rusku 1881-1906: vláda, Židé a antisemitismus. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, ISBN 80-7194-801-2.
- АМОСОВА, С., Евреи пограничья: Смоленщина. М., Институт славяноведения РАН, ספר, 2018. ISBN 978-5-7576-0394-0.
- БОЯРИНЦЕВ, В., Черта оседлости и русская революция, Москва: Алгоритм, 2017 г., ISBN 978-5-906995-10-0.
- ГЕССЕН, Ю., Жизнь евреев в России, Захаров, 2014, ISBN 5815913065, 9785815913066, dostupné online na: [<https://librusec.pro>].
- ГЕССЕН, Ю., История еврейского народа в России, том 2 , Л.: Тип. К.-О. Ленингр. Губпрофсовета, 1927.
- ГЕССЕН, Ю., О жизни евреев в России. Записка в Государственную Думу, Санкт-Петербург, типография товарищества "Общественная польза", 1906.
- ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН, Законы о евреяхъ. Систематическій обзоръ действующихъ законоположеній о евреяхъ съ разьясненіями правительствующаго сената и Центральныхъ правительственныхъ установленій., Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1914.
- ГИМПЕЛЬСОН, БРАМСОН, Законы о евреяхъ. Систематическій обзоръ действующихъ законоположеній о евреяхъ съ разьясненіями правительствующаго сената и Центральныхъ правительственныхъ установленій., Часть II, Санкт – Петербург, Издание Т – ва «Юриспруденція», 1915.
- ГЛАВАЦКАЯ, Е., ЗАБОЛОТНЫХ, Е., «...ПО ЗАКОНУ МОИСЕЯ И ИЗРАИЛЯ»: БРАК ЗА ЧЕРТОЙ ОСЕДЛОСТИ (по материалам еврейской религиозной

общины Екатеринбург) in: известия УрФУ. серия 2. гуманитарные науки. 2018 г. том 20. No 4 (181).

- КАНДЕЛЬ, Ф., Книга времени и событий. История российских евреев. Том 1. Мосты культуры, Москва, 2002.
- КАПЛАНОВ Р., МОЧАЛОВА В., Материалы Одиннадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике, Часть 1, Институт славяноведения РАН, 750 Академическая серия, Выпуск 16, Москва 2004, ISBN 9-8604-020-1.
- КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 1, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона, 1908.
- КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 7, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона.
- КАЦЕНЕЛЬСОН, Л., ГИНЦБУРГ, Д., Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем, том 9, Санкт-Петербург, Общество для Научных Еврейских Изданий и Издательство Брокгауза и Ефрона.
- КЛИЕР, Дж. Д., Россия собирает своих евреев (*происхождение еврейского вопроса в россии: 1772-1825*). М.; Иерусалим: «Гешарим» — Мосты культуры, 2000 . Dostupné online na: <https://www.litmir.me/br/?b=48309&p=2> [online].
- МЕЛЬЦИН, М., ПИЛИПЕНКО, А., История еврейской диаспоры в Восточной Европе: Материалы Междунар. науч. конф. памяти М. Г. Штейна, Петербургский ин-т иудаики, СПб., 2012, ISBN 5-93936-011-4.
- ОРШАНСКИЙ, И., Русское законодательство о евреях : Очерки и исследования, СПб. : тип. и литогр. А.Е. Ландау, 1877.
- ПРОХОРОВ, Д., Статистика караимского населения Российской империи в конце XVIII – начале XX вв., in: Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии, Вып. XVII, 2011.
- РЕМПЕЛЬ, Е., ЧЛЕНОВ, М., Тирош – труды по иудаике. Вып.6, Москва, Центр Сэфер, 2003.

- ЭНГЕЛЬС, А. и кол., Черта. К 100-летию отмены черты оседлости в Российской империи., издание 2-е, исправленное. М.: Издательская группа «Точка». 2018 . ISBN 978-5-9500208-5-8.

2) Elektronické dokumenty nebo jejich části

- <https://prirucka.ujc.cas.cz> [online slovník].
- <https://slovníky.lingea.cz> [online slovník].
- <https://www.jewishvirtuallibrary.org> – [online encyklopedie].
- World Ort. <http://eleven.co.il/odot/>. [online encyklopedie]. Редакция Электронной еврейской энциклопедии 2003-2009. Редакция Электронной еврейской энциклопедии OPT WORLD ORT с 2014 г. главный редактор: д-р Нафтали Прат.
- История.рф. <https://histrf.ru>. [online encyklopedie].
- МИНДЛИН, А., Евреи в царствование Екатерины II, «Параллели». Русско-еврейский историко-литературный и библиографический альманах. Москва. 2002. №1, dostupné online na: http://amindlin.narod.ru/ekaterina.htm#_edn2 [online], [cit. - 19.6.2020].
- МИНДЛИН, А., Евреи при Александре Первом, «Корни», Общественно-публицистический и культурно-просветительский журнал еврейских общин России, Украины и других стран СНГ, 2004 год, № 23, dostupné online na: <http://amindlin.narod.ru/alex1.htm> [online], [cit. - 21.8.2020].
- МИНДЛИН, А., История «процентных норм» (Ограничения в общем образовании евреев в XIX – начале XX вв.), dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm], [cit. - 15.3.2021].
- МИНДЛИН, А., Российская общественность и проблема еврейского равноправия в начале XX века, dostupné online na: [http://amindlin.narod.ru/prot_norm.htm], [cit.- 1.4.2021].
- МИНКИНА, О., «Сыны Рахили» [Еврейские депутаты в Российской империи, 1772–1825], ISBN: 978-5-4448-0302-8, fragment dostupný na [<https://history.wikireading.ru/327067>], [cit. - 19.6.2020].
- МУХАЧЕВ, Н., Откупа и акцизы при поставках крепких напитков в Верхнем Поволжье в XVIII – XIX вв., dostupné online na [<https://cyberleninka.ru/article/n/otkupa-i-aktsizy-pri-postavkah-krepkih-napitkov-v-verhnem-povolzhie-v-xviii-xix-vv/viewer>].

- Открытая электронная библиотека, созданная на основе оцифрованных фондов Государственной публичной исторической библиотеки России. <http://elib.shpl.ru/>. [webová stránka].
- ПАВЛЕНКО, Н., Екатерина Великая, Москва, Молодая гвардия, 2003, dostupné online na: <https://www.litmir.me/br/?b=160853&p=2> [online], [cit. - 13.5.2021].
- ПОЛЯН, П., РОДИМОЕ ПЯТНО РОССИИ: ЧЕРТА ЕВРЕЙСКОЙ ОСЕДЛОСТИ. *К юбилею еврейской эмансипации. Демоскоп weekly*, <http://www.hse.ru/org/hse/demo> [online elektronický časopis], Институт демографии Национального исследовательского университета “Высшая школа экономики”, № 735 – 736, 1 - 27 августа 2017, dostupné online na: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0735/nauka02.php> [online], [cit. - 22.7.2019].
- Проект «100 главных документов российской истории» <https://www.doc.histrf.ru> - [webová stránka].
- Российская государственная библиотека (оцифрованные документы). <https://dlib.rsl.ru>. [webová stránka].

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá vznikem zóny osídlení v Ruském impériu. Je to zajímavé téma, protože nic takového v jiných státech neexistovalo. V rámci ruských dějin je těžké zónu osídlení porovnávat s ghetty, která existovaly v Evropě.

V první kapitole je popsán samotný vznik zóny osídlení. Druhá část je věnována obecné definici a problematice překladu tohoto pojmu do českého jazyka. Třetí kapitola se zaměřuje na historický kontext, hlavní důraz je kladen na legislativu v Rusku, která byla ve vztahu k Židům přijímána. Taktéž je velmi důležité zmínit postoj každého cara a úředníka, protože právě jejich postoj v zákonech byl odrazen. Poslední kapitola představuje pokus o formulaci příčin vzniku zóny osídlení.

Práce se zaměřuje především na dobovou literaturu a dobovou zákonodární činnost, která dává možnost nejlépe pochopit vztah ruské vlády k Židům Ruského impéria.

Ve výsledku se dá uvažovat o tom, že v Rusku byl velmi rozšířen křesťanský antijudaismus, který prošel svým vlastním věkovým vývojem, ale ze začátku hrál jen malou roli. Proto měl jen malý vliv na vznik zóny osídlení. Hlavně se v Ruském impériu šířil antisemitismus, který byl důsledkem ekonomických a sociálních poměrů. A právě on se stal hlavním důvodem vzniku zóny osídlení. Tyto události se promítají i do současnosti.

Abstract

The diploma thesis deals with the establishment of a settlement zone in the Russian Empire. This is an interesting topic, because there was no such thing in other states. It is difficult to compare the Pale of settlement with the ghettos that existed in Europe.

The first chapter describes the origin of Pale of settlement itself. The second chapter discusses the general definition of Pale of settlement and the issue of translation of this term into the Czech language. The third chapter focuses on the historical context, the main emphasis is put on the legislation in Russia that was enacted in relation to Jews. It is also very important to mention the attitude to Jews of each tsar and official, because then their attitude was reflected in the laws. The last chapter presents an attempt to formulate the causes of Pale of settlement.

The work is based mainly on contemporary literature and contemporary legislative activity, which gives the opportunity to best understand the attitude of the Russian government to the Jews of the Russian Empire.

As a result, it can be assumed that Anti-Judaism, which went through its own age development, but from the beginning played only a small role, was very widespread in Russia.

Therefore, it had little effect on the establishment of Pale of settlement. The main reason for that was Antisemitism, which was the result of economic and social conditions. And it was Antisemitism what became the main reason for the creation of Pale of settlement. These facts are reflected as well nowadays.